

Halvårskrift for

PRAKTISK TEOLOGI

MENIGHETSAKADEMIET
BIBLIOTEK

Per-Otto Gullaksen:

Den norske kirkes rettslige status
etter kirkelovene av 1996

Lisbet Christoffersen:

Kirkeretten og den dobbelte
hermeneutik

Andreas Aarflot:

Presterett og kirkens rett

Egil Morland:

Fagforening for utilborlege?

Ole Herman Fioknes:

Informasjonsstrøm, offentlighet
og tavsheit

John Egil Bergem:

Sivil status og kirkelig tjeneste

Ad fontes * Ex libris *

Hefte 2/1996

LUTHER FORLAG

Halvårsskrift for praktisk teologi

Tilleggshefte til Luthersk Kirketidende

Ansvarlig utgiver: Luther Forlag A/S

HOVEDREDAKTØRER:

Tor Johan S. Grevbo
studierektor

Olav Skjevesland
professor

Finn Wagle
biskop

Redaksjonssekretær: Torbjørn Holt

Internasjonale medarbeidere:

Sven-Erik Brodd (Uppsala), Gustav Björkstrand (Åbo), Hans Raun Iversen (København), Pétur Pétursson (Reykjavik), Christian Möller (Heidelberg), Richard Lischer (Durham, N.C., USA).

Redaksjonens adresse: Det teologiske Menighetsfakultetet,

P.b. 5144, Majorstua, N-0302 Oslo

eller: Red.sekr. Torbjørn Holt, Parkveien 41A, 0258 Oslo

Abonnement: Bestilles fra Luther forlag, P.b. 6640, St. Olavs pl., N-0129 Oslo

Pris: Nkr. 90,- pr. år

Merk: Abonnenter på Luthersk Kirketidende får HPT inkludert i prisen

Enkelthefter kan kjøpes hos: Bok & Media, Akersgt. 47, N-0180 Oslo

Forfatterinstruks:

Manuskripter som ønskes antatt til trykking, bes innsendt på diskett (helst WP) vedlagt utskrift. Lengden bør ikke overskride 15 sider. Noter plasseres som sluttnoter. Det utbetales ikke honorar, men forfatterne vil fritt få tilsendt 5 eks. av angjeldende hefte.

INNHold HEFTE 2/1996 – 13. årgang

Redaksjonelt.....	1
Ad fontes: Erik Pontoppidan: Om dugelighet i embetet.....	2
• Per-Otto Gullaksen: Den norske kirkes rettslige status etter kirkelovene av 1996	3
Lisbet Christoffersen: Kirkeretten og den dobbelte hermeneutik.....	15
Andreas Aarflot: Presterett og kirkens rett	21
Egil Morland: Fagforening for utilbørlige?	29
• Ole Herman Fisknes: Informasjonsstrøm, offentlighet og taushetsplikt	36
• John Egil Bergem: Sivil status og kirkelig tjeneste	43
Ex libris	52

Kirkerett og pastoralteologi

Det er i flere henseende behov for å ajourføre vår kirkerettstenkning og pastoralteologi. Dette heftet av HPT sikter både mot å videreføre den kirkerettslige teori- og metodetenkning og å avklare Den norske kirkes rettssituasjon etter kirkelovene av 1996. Målet er dessuten – og ikke minst – å belyse noen aktuelle pastoralteologiske problemer som har klare kirkerettslige implikasjoner. – Bidragene er ordnet i denne rekkefølge:

Heftet innledes med to artikler som har et mer overgripende sikte. Først informerer byråsjef Per-Otto Gullaksen om Den norske kirkes rettslige status etter de nye kirkelovene som ble vedtatt i Stortinget 1996. Dernest følger en prinsipielt anlagt artikkel av kandidatstipendiat Lisbet Christoffersen ved Det juridiske fakultet, Københavns universitet: «Kirkeretten og den dobbelte hermeneutikk», hvor hun plederer en juridisk-hermenevtisk metode som anvender en sontring mellom «erfaringsnære» og «erfaringsfjerne» begreper, stikkord som signaliserer to sideordnede hermenevtiske sirkler i en (kirke)juridisk arbeidsprosess.

Så følger fire bidrag som alle går konkret til verks i den aktuelle kirkerettslige og pastoralteologiske problematikk.

Biskop Andreas Aarflot belyser i en artikkel om «Presterett og kirkens rett» de forventninger som kirken kan stille til sine prester. Dette gjøres på bakgrunn av en presentasjon av de prosedyrer for disiplinærsaker som gjelder i Church og England og i tysk og amerikansk lutherdom. Stiftskapellan Egil Morland, som for tiden er leder i Den norske kirkes presteforening, følger opp og reflekterer videre over samme problematikk, men da sett fra prestens synsvinkel.

Et sentralt punkt i presters o.a. kirkelige medarbeideres etiske kodeks er taushetsplikten. I en informativ og oppdatert artikkel belyser ekspedisjonssjef Ole Herman Fisknes emnet «Informasjonsstrøm, offentlighet og taushetsplikt».

Bispemøtet avga i sak 14/1995 en uttalelse om samboerskap og kirkelig ansatte. Soren skriver John Egil Bergem drøfter eventuelle rettslige virkninger av denne uttalelse på den kirkelige forvaltning. Ikke minst sistnevnte bidrag viser at redaksjonen med dette hefte har ønsket å gripe direkte inn i viktige debatter i dagens kirkeliv.

Red.

Hefte 1/1997

Hefte 1/1997 er planlagt som et temanummer om «Kirkeforskning». Den konkrete foranledning til dette hefte er Harald Hegstads MF/KIFO-prosjekt *Folkekirke og trosfjellskap*, som nå foreligger i bokform på Tapir forlag (KIFO Perspektiv nr. 1). Samfunnsfaglige og teologiske vurderinger av dette arbeid vil bli levert av Pål Repstad, Oskar Skarsaune, Jan Ove Ulstein og Hans Raun Iversen. Dessuten vil kortere kommentarer gis av Gro Haaversen Barth, Terje Fonk, Rolf Kjøde og Halvor Nordhaug. – Dessuten vil Harald Hegstad gi sin avsluttende replikk til kommentarene.

Om dugelighet i embetet

Hittil har jeg minnet om det negative, om hvem som ikke er skikket til det offentlige læreembete. Når jeg nå bør gå positivt til verks, og si hvem som virkelig duger til dette, da er svaret: bare sådanne personer som Gud har gjort skikket. Det har han gjort ved å gi dem to grunnleggende egenskaper, som aldri må savnes hos en rettskaffen lærer: først dyktighet, dugelighet, eller det å være utrustet både på naturens og på nådens vegne. Dernest for det annet troskap, lyst, flid og full vilje til å «ågre med sitt pund», bruke sin kraft og sine evner etter Guds vilje.

I 1. Kor 4,2 samler Paulus alle krav i troskap alene: Forøvrig kreves det av husholdere at de finnes tro. Og det er jo riktig nok. Troskapen forutsetter da den før omtalte dugelighet eller skikkethet. For hvis det ikke var forutsatt, da var det jo forgyeves – om altså en from og redelig, men altfor enfoldig og på andre måter uskikket kristen ville søke et læreembete bare på det grunnlag at han mente det oppriktig med å søke Guds ære og nestens frelse. Tross sin oppriktighet og troskap kunne han mot si vilje komme til å forse seg og forsømme meget som var maktpåliggende. På den annen side kunne det være enda mindre tilstrekkelig at noen påberopte seg sin blotte skikkethet, naturlige ferdighet, lærdom, klokskap og veltalenhet dersom han manglet troskap. Det trengtes et åndelig sinn og en inderlig lyst og lengsel etter å utføre embedets gjerning av beste evne og kraft. Her heter det da *coniuncta valent* (de forenede er sterke, d.v.s. skikkethet og troskap i forening).

Vil vi ha et bibelord som sier at begge disse egenskaper kreves, da henviser jeg til 2. Tim 2,2: Det som du har hørt av meg i mange vidners nærvær, overgi det til trofaste (NB!) mennesker som er *ikanoi* – skikket eller dyktige (NB) til også å lære andre. Her ser vi hva det var for folk apostelen ville ha til lærere, nemlig trofaste og skikkede mennesker. Ja, vi kan utlede sammensetningen av de samme hovedegenskaper av Kristi egne ord i Luk 12,42f.: Hvem er den tro og kloke husholder som Herren vil sette over sine tjenestefolk for å gi dem mat i rette tid? Salig er den tjener som hans Herre finner å gjøre så når han kommer. Her har vi først: tro, eller redelig, oppriktig; og dernest: klok, eller forstandig. Og det er det samme som det ovenfor omtalte *ikanotaxs*, dyktighet og dugelighet. Eller sagt i moderne språk: at man er habil til embedet, og således istand til å gjøre Herrens gjerning.

Fra Erik Pontoppidan:
Collegium Pastorale Practicum (1757)
 Oversatt ved Hans Salomonsen 1986

Den norske kirkes rettslige status etter kirkelovene av 1996

Av Per-Otto Gullaksen

21. mars og 15. april 1996 i Odelstinget og 26. mars og 18. april 1996 i Lagtinget ble det fattet vedtak til lov om Den norske kirke (kirkeloven), lov om kirkegårder, kremasjon og gravferd (gravferdsloven) og lov om Opplysningsvesenets fond (fondsloven). Vedtakene ble gjort etter forslag fra Regjeringen i Ot prp nr 64 (1994–95) og Ot prp nr 68 (1994–95).¹ Lovene ble sanksjonert ved kongelig resolusjon av 7. juni 1996 – som da blir lovenes datoreferanse – og trer i sin helhet i kraft fra 1. januar 1997.

Med denne kirkelovreformen har vi nådd fram til en milepæl i utviklingen av vår kirkeordning. Lovgivningsreformen startet med etableringen av folkevalgte lokalkirkelige organer ved menighetsrådsloven av 1920. Senere ble en rådsstruktur fra lokalt til sentralt nivå i kirken etablert og regulert ved hjelp av lovgivning. Etterhvert ble de folkevalgte rådsorganene tillagt økt kompetanse, dels ved lov og dels ved delegasjon av myndighet.

Mens vi fram til idag, som en følge av denne gradvise endring, har hatt en ganske omfattende lovgivning på det kirkelige området som er eldre enn menighetsrådsloven, og derfor ikke forutsetter en folkevalgt rådsstruktur, så vil fra 1. januar 1997 alt kirkelig lov- og regelverk være revidert i forhold til dette grunnleggende datum. Litt slagordsmessig kan man si at Den norske

kirke i dette århundret er blitt reformert fra å være en prestekirke der det statlige kirkestyret ble utøvet gjennom regulering av den geistlige tjeneste, til å bli en synodal-episkopal-kongregasjonalistisk statskirke med stor grad av kirkelig og lokalt selvstyre.

Når det gjelder en nærmere redegjørelse for de senere års kirkereformer og den øvrige bakgrunn for den nye kirkelovgivning viser jeg til odelstingsproposisjonene, utredningen Den lokale kirkes ordning² og stortingsmeldingen om stat og kirke³. Jeg vil i det følgende begrense meg til å omtale forhold på utvalgte og sentrale områder som kan belyse spørsmålet om hva som er Den norske kirkes rettslige stilling pr. 1. januar 1997.

Jeg vil først gjøre opp status når det gjelder lovsystemet, bekjennelsesgrunnlaget, statskirkeformen og forståelsen av Den norske kirke som trossamfunn. Deretter går jeg inn på forhold som mer direkte følger av det nye lovverket med særlig konsentrasjon om soknets rettsstilling og Kirkemøtets normgivningsmyndighet. Jeg vil også omtale bispedømmerådets og biskopens rettslige kompetanse og Opplysningsvesenets fonds rettslige stilling. Omfanget av denne artikkel tillater ikke annet enn en forholdsvis kortfattet redegjørelse for de rettslige forhold. En nærmere rettsteologisk drøfting og vurdering får utstå til en senere anledning.

Opprydding og forenkling av det kirkelige lovverk

Ved lov av 20. desember 1985 nr. 102⁴ ble alle formelt vedtatte bestemmelser (lover, forordninger, resolusjoner, Cancellipromemoria, rescripter etc) fra før 17. mai 1814 opphevet. Bestemmelser gitt av Kongen før 1814 omfattet imidlertid også til dels regelverk som etter sitt innhold faller innenfor Kongens særskilte anordningsmyndighet, også etter Grunnlovens innføringen av en lovgivende forsamling. Stortinget fastsatte derfor at opphevelsesloven ikke skulle gjelde for de bestemmelser som faller inn under Kongens anordningsmyndighet etter Grunnloven § 16. Bestemmelsene i Kong Christian Den Femtes Norske Lov om Den norske kirkes bekjennelse (NL 2-1-1) ble ikke opphevet.

Ifølge Stortingets opprinnelige vedtak skulle opphevelsesloven tre i kraft straks, med unntak for den kirkerettslige lovgivning fra før 1814, hvor loven skulle tre i kraft fra 1. januar 1988. Ved lovvedtak fattet av Stortinget 17. desember 1987 og sanksjonert av Kongen 18. desember samme år,⁵ ble dette endret slik at opphevelsesloven nå – når det gjelder den kirkerettslige lovgivning – trer i kraft fra den tid Kongen bestemmer. Ved denne endring ble vesentlige deler av den kirkelige lovgivning i siste liten berget fra å bli opphevet før det var fastsatt nytt og mer tidsmessig regelverk som kunne tre i stedet for den gamle.

Stortingets endelige vedtak innebar at Kongen kunne «slippe opphevelsesloven løs» på deler av det gamle kirkelige regelverket etterhvert som nye bestemmelser kom på plass, og slik besørge en styrt avvikling av den gamle kirkeretten. Bestemmelse om slik delvis ikrafttredelse av opphevelsesloven ble gitt i kongelig resolusjoner av 25. oktober 1991, 18. juni 1993 og 10. september 1993. Det var delegasjon av myndighet til å fastsette regler for bruk av kirken til Kirkemøtet, og Kirkemøtets vedtak om slike regler, som ga grunnlag for opphevelsesre-

solusjonen i 1991, mens de nye tjenesteordningene for henholdsvis menighetsprester og proster ga grunnlag for vedtakene om opphevelse i 1993. Ytterligere kirkelige bestemmelser vil kunne oppheves når det er fastsatt en Tjenesteordning for biskoper⁶. Av lovparagrafer fra før 1814 vil det etter dette ventelig bare være behov for å beholde NL 2-1-1 om bekjennelsesgrunnlaget.

Bestemmelser som tidligere har vært spredt blant annet i gamle lovparagrafer og kongelige resolusjoner vil nå i hovedsak være gitt i samleregelverk. Det gjelder dels bestemmelser for den geistlige tjeneste, som tilsettingsreglementer⁷, nominasjonsordning for biskoper og tjenesteordning for henholdsvis prester⁸, proster⁹ og biskoper. Videre er det ved kongelig resolusjon fastsatt visitasreglement for Den norske kirke¹⁰ og forskrifter om Den norske kirkes lærenemnd¹¹. Ved liturgiireformen er også det regelverk som knytter seg til de liturgiske ordninger fornyet, og det er også fastsatt nytt regelverk om bruk av kirken utenfor de forordnede gudstjenester og kirkelige handlinger. Kongens myndighet til å fastsette slikt regelverk er som kjent delegert til Kirkemøtet.¹² I tillegg er Kirkemøtet tillagt normgivende myndighet i kirkeloven, men dette skal jeg komme tilbake til.

Når den nye kirkelige lovgivning trer i kraft ved årsskiftet vil altså ikke bare de 18 gjeldende kirkelige lover fra etter 1814 være opphevet og erstattet med tre nye lover. Samtidig vil også så godt som alle kirkelige bestemmelser fra før 1814 være opphevet og erstattet med nyere regelverk. Det som gjenstår før oppryddingen er fullstendig, er en gjennomgang av forholdet mellom regelverk knyttet til liturgi og diverse eldre bestemmelser blant annet gitt ved kongelige resolusjoner, og spørsmål som knytter seg til regelverk vedrørende ordinasjon og ordinasjonsfullmakter.

Det er tre forhold som særlig kjennetegner den moderniserte kirkelige lovgivning sammenliknet med det eldre regelverk. For det første er den mer systematisert og sam-

let. Av lover vil vi bare ha fire: kirkeloven, gravferdsloven, fondsloven og helligdagsloven¹³. Også regelverk på lavere nivå vil som nevnt være gitt i samleregelverk. For det andre vil lovgivningen ha mer preg av å være rammelovgivning. Bestemmelser av mer detaljert art som tidligere var gitt i lov, vil nå være bortfalt eller gitt i regelverk på lavere nivå. For det tredje, og det henger samme med det forrige, vil kompetanse til å endre regelverket være tillagt organer som ligger nærmere dem beslutningen gjelder enn tidligere. En rekke endringer som tidligere måtte vedtas av Stortinget, vil nå Kongen kunne treffe beslutning om. Det Kongen tidligere besluttet om er i stor grad delegert enten til departementet eller til Kirkemøtet.

Samlet innebærer dette at det kirkelige regelverket er blitt mer fleksibelt og adaptivt i forhold til endringsbehov i kirke og samfunn, samtidig som valgte kirkelige organer har fått større innflytelse på utformingen av regelverket.

Bekjennelsens rettslige forankring

Grunnlovens § 2 fastsetter at «den evangelisk-lutherske Religion forbliver Statens offentlige Religion». En nærmere rettslige bestemmelse om kirkens bekjennelsesgrunnlag er som nevnt gitt i NL 2-1-1. Den har følgende ordlyd: «Den Religion skal i Kongens Riger og Lande alleene tilstædis, som overeens kommer med Den Hellige Bibelske Skrift, det Apostoliske, Nicæniske og Athanasii Symbolis, og den Uforandrede Aar et tusind fem hundrede og tredive overgivne Augsburgiske Bekiendelse, og Lutheri liden Catechismo.» Bestemmelsen må naturligvis idag sees i lys av Grunnlovens bestemmelse om religionsfrihet, men oppregningen av bekjennelsesskrifter regnes som gjeldende rettslige bestemmelse av hvilke bekjennelsesskrifter som er normative for Den norske kirke.

Når denne gamle bestemmelsen fortsatt blir stående som den siste rest av enevoldskongenes kirkerett, henger det ikke bare sammen med at det innholdsmessig ikke er noe behov for å endre den. Det er også omtvistet hvordan kirkens bekjennelsesgrunnlag idag skulle rettslig reguleres. Det kan hevdes tre ulike syn på dette spørsmålet.

Det har for det første vært hevdet at regulering av kirkens bekjennelsesgrunnlag er et lovspørsmål på linje med alle andre. Den omtalte paragrafen kunne etter en slik forståelse vært tatt inn i den nye kirkeloven, eventuelt også endret, ved vanlig lovvedtak i Odelsting og Lagting¹⁴. Dette syn er imidlertid sterkt imøtegått, blant annet av Aschehoug¹⁵ og Morgenstierne¹⁶.

Andre vil hevde at det å fastsette kirkens bekjennelsesskrifter faller inn under Kongens anordningsmyndighet etter Grunnloven § 16,¹⁷ og at myndighet til eventuelt å endre bestemmelsen i NL 2-1-1 kunne vært delegert Kirkemøtet på samme måte som myndigheten til å fastsette liturgier.

Etter det tredje syn er oppregningen av gjeldende bekjennelsesskrifter i NL 2-1-1 en bestemmelse av grunnlovsmessig karakter. Bestemmelsen knytter seg nært til Grunnloven §§ 2 og 16. Å endre NL 2-1-1 vil i realiteten være å endre innholdet av Grunnlovens bestemmelse om hva som «forbliver Statens offentlige Religion» og hva som er de «foreskrevne Normer». Bestemmelsen kan etter dette syn derfor bare endres etter samme prosedyre som for grunnlovsendringer, jf Grunnloven § 112. Dette syn hevdes blant annet av Knut Robberstad: «Grunnlovi gjev ikkje høve til å gjera noko brigde med omsyn til vedkjenningskriftene. Um ein vilde føra inn nye eller take burt ei av dei som er, eller vøla på innhaldet i dei, laut vedtaket anten ha grunnlovsform eller ha heimel i ei ny grunnlovfyresegn.»¹⁸

Ved å ta inn det omtalte unntak i opphevelsesloven for bestemmelsene i Kong Christian Den Femtes Norske Lov om Den

norske kirkes bekjennelse (NL 2-1-1) kunne man unnlate å ta stilling til spørsmålet om hvordan bestemmelsen kunne fornyes i annet regelverk. Det er grunn til å tro at bestemmelsen vil leve like lenge som statskirkeordningen, om da ikke den økumeniske utvikling eller en nå uforutsett *status confessionis* skulle gjøre det nødvendig å avklare hvordan det kan fattes gyldig vedtak om endring i Den norske kirkes bekjennelsesgrunnlag.¹⁹

Den norske kirke som statskirke

Utgangspunktet for det kirkelige reformarbeid som nå foreløpig er avsluttet ved vedtaket om de nye kirkelovene var Stortingets behandling av meldingen om stat og kirke.²⁰ Stortinget sluttet seg den gang til meldingens hovedkonklusjon om at statskirkeordningen burde opprettholdes «for den tid vi med rimelighet kan overskue framover».

Statskirkeordningen er m.a.o. den ramme som kirkereformene skjer innenfor, og det kan være grunn til å se nærmere på hva denne rammen i realiteten består i. Jeg vil konsentrere framstillingen om tre forhold: Stortingets lovgivningsmyndighet, Stortingets bevilgende myndighet og Kongens særskilte myndighet i kirkestyret.

Stortingets lovgivningsmyndighet

Det har vært vanlig å beskrive statskirkeordningen med utgangspunkt i de aktuelle kirkeparagrafer i Grunnloven. Det kan imidlertid være grunn til å understreke at disse bestemmelsene må sees på bakgrunn av den alminnelige ordning av statsmakten og de regler som mer generelt gir Stortinget myndighet.

All lov utgår fra folket. Det er folket som gjennom demokratiske valg har utpekt en lovgivende forsamling og gitt representantene fullmakt til å fatsette lover. Innenfor de rammer som folkeretten, Grunnloven og

den parlamentariske statsskikk setter, er Stortingets lovgivningsmyndighet ubegrenset, og det er en myndighet som ingen andre kan tilta seg på samfunnets vegne. Dette innebærer at Stortinget gjennom lovvedtak også kan gripe regulerende inn i kirker og religionssamfunns virksomhet, så lenge man ikke kommer i strid med internasjonale konvensjoner om religionsfrihet, menneskerettigheter etc. |

Høysterettsdommen i Børre Knudsen-saken slår fast at Grunnlovens §§ 2 og 4 ikke oppstiller skranker for statens alminnelige lovgivning, men i det vesentlige retter seg mot Kongen som kirkestyre. Høyesterett «tilføyer imidlertid for fullstendighetens skyld at Grunnlovens § 2 annet ledd og § 4 må antas å ha betydning for lovgiverens kompetanse når det gjelder lovgivning som direkte gjelder statskirken. I den utstrekning Stortinget har lovgivningsmyndighet på statskirkens område – det er ikke her nødvendig å ta standpunkt til hvor langt en slik lovgivningsmyndighet strekker seg i forhold til Kongens såkalte kirkelige anordningsmyndighet etter Grunnloven § 16 – må lovgivningen holde seg innenfor rammen av det som følger av Grunnlovens bestemmelser om den evangelisk-lutherske religion som statens offentlige religion.»²¹

Selv om Grunnloven § 2 altså legger en viss begrensning på Stortingets lovgivningsmyndighet når det gjelder Den norske kirke, er det imidlertid viktig å være klar over at Stortinget ikke vedtar kirkelov med hjemmel i statskirkeordningen, men i kraft av sin allmenne lovgivningsmyndighet. Det betyr at lov om Den norske kirke og lov om kirkegårder, kremasjon og gravferd i prinsippet kunne vært vedtatt uten vesentlige endringer, selv om vi ikke hadde hatt en statskirkeordning. Det kan nok gis politiske grunner til at Stortinget formodentlig ville vært mere tilbakeholden med å lovregulere Den norske kirkes organisasjon og virksomhet om statskirkeordningen var avvirket, men erfaringene blant annet fra Sverige gir ikke grunnlag for å forutsette det. Den

svenske kirkeloven er i innhold og detaljeringsgrad påfallende lik den nye norske.

Stortingets bevilgende myndighet

Ved siden av å utøve myndighet i kirken som lovgivende forsamling legger Stortinget også føringer for Kongens og Regjeringens kirkestyre i kraft av sin bevilgende myndighet, jf Grunnlovens § 75. De sentralkirkelige og regionalkirkelige organers virksomhet samt prestelønningene er finansiert over statsbudsjettet. Den styring som Stortinget og statsforvaltningen utøver gjennom økonomien i kirken har de senere år blitt mer merkbar etter hvert som forvaltningen har utviklet seg fra ren regelstyring til en mer mål- og resultatrettet ledelse. Det er imidlertid hele tiden statsbudsjettets forutsetninger og de mer generelle regler for statlig økonomiforvaltning som gir grunnlag for denne siden ved det statlige kirkestyre. Heller ikke dette baserer seg på statskirkeformen i og for seg. Om man hypotetisk tenker seg Den norske kirke som en tilskuddsmottaker i stedet for en i økonomisk forstand integrert del av den statlige forvaltning, ville ikke en slik reform nødvendigvis innebære omfattende endringer. Det henger sammen med utviklingen i den statlige økonomiforvaltning, der det nå forutsettes at det skal stilles mange av de samme krav til private tilskuddsmottakere som til statlige budsjettansvarlige når det gjelder mål og resultater.

Kongens særskilte myndighet i kirkestyret

Grunnlovens § 2 fastslår: « Den evangelisk-lutherske Religion forbliver Statens offentlige Religion.» Denne bestemmelsen innebærer at det skal være et offentlig religionsvesen under statsmyndighetenes ledelse – en statskirke, men ut over dette organisatoriske prinsipp og den mulige begrensning i Stortingets lovgivningsmyndighet på det kirkelige området som er nevnt ovenfor, er

det tvilsomt om paragrafen legger rettslige bånd på statsmyndighetene.²² Grunnloven § 4 fastsetter at Kongen har en bekjennelsesplikt og gir ham en særlig styringsfunksjon i kirken. Han skal «haandhæve og beskytte» den evangelisk-lutherske religion.

Etter Grunnloven er det Kongen som er det øverste organ når det gjelder kirkens indre anliggende. Kongens råd skal etter Grunnloven § 12, andre ledd ha et flertall som tilhører Den norske kirke. Det er bare disse som kan medvirke ved behandlingen av kirkesaker. Kongens råd er ansvarlig overfor Stortinget også i saker som blir behandlet etter Grunnloven § 16. Denne paragraf rommer den sentrale bestemmelse om Kongens stilling som leder av kirkeforvaltningen: «Kongen anordner al offentlig Kirke- og Gudstjeneste, alle Møder og Forsamlinger om Religionssager, og paaser at Religionens offentlige Lærere Følge de dem foreskrevne Normer.» Etter Grunnloven § 16, og som innehaver av den utøvende makt etter Grunnloven § 3, har Kongen myndighet til å treffe organisatoriske bestemmelser for kirken og regulere den løpende forvaltning. Kongens myndighet på dette området har vært betegnet som et prerogativ i forhold til Stortinget. Dette innebærer at Kongen har enekompetanse, og at Stortinget ikke kan gripe inn. Etter Grunnloven § 16 kan Kongen ved såkalte kirkelige anordninger gi bestemmelser av lovgivningsmessig karakter. Den historiske kilde er her artikkel 6 i kongeloven av 1665. I praksis gis imidlertid ofte organisatoriske regler for kirken av Stortinget ved lov.

Den politiske utvikling, og da i særlig grad innføringen av parlamentarismen, har ført til at den personlige kongemakten er bortfalt, og at prerogativenes betydning er blitt redusert. Ettersom Stortinget har vist stor tilbakeholdenhet med å gripe inn i Kongens særskilte anordningsmyndighet på det kirkelige område, vil det likevel kunne hevdes at prerogativene også i rettslig forstand fortsatt må anses som gjeldende på statskirkeordningens område, selv om Kon-

gens pregorativer innenfor den statlige forvaltning for øvrig i hovedsak anses å ha mistet sin betydning.

Den sentrale rettsavgjørelse til støtte for dette er den såkalte liturgidommen i Høyesterett, der spørsmålet var om 1977-liturgien for høymesse var lovlig innført i Alta, Evenes og Porsanger menigheter.²³ Partene fra de aktuelle menigheter hevdet at uttrykket «anordne» (Grunnloven § 16) som prerogativ for Kongen ikke rekker lenger enn til å godkjenne liturgien, mens innføring av ny godkjent liturgi skal vedtas av menighetsmøtet etter kirkeordningsloven § 32 b. Det ble videre hevdet at «selv om det legges til grunn at Grunnloven § 16 både omfatter godkjenning og innføring av ny liturgi, må en lovbestemmelse som kirkeordningslovens § 32 b godtas etter de modifikasjoner som prerogativlæren har gjennomgått de senere år. Kongens prerogativer etter Grunnloven er en levning av et statsrettslig maktfordelingsprinsipp som er forlatt. Etter nåtidens oppfatning må Stortinget kunne gi et generelt direktiv om hvordan man skal gå frem ved innføring av ny liturgi». Dette standpunkt tok Høyesterett avstand fra. Førstevoterende, dommer Holmøy, uttrykte seg som følger: «Jeg mener således at den sondring mellom godkjenning og innføring av en ny liturgi som de ankende parter bygger på ikke er relevant i forhold til avgrensningen av Kongens kompetanse etter Grunnlovens § 16.(...) Det må etter dette kunne legges til grunn at en eventuell kompetanse for Stortinget til å gi regler på det området som omfattes av Kongens prerogativ, må holdes innenfor en snever ramme».²⁴

Spørsmålet om Stortingets anledning til å lovregulere på områder som faller inn under Kongens særskilte kirkelige anordningsmyndighet ble også aktualisert i forbindelse med det private forslag om utvidet adgang til bruk av kirkebygg ved begravelser som ble framsatt i 1990. Både i forslaget²⁵ og i kirke- og undervisningskomiteens innstilling²⁶ ble det vist til at å regulere på

bruk av kirkebygget er hjemlet i Grunnloven § 16. Forslaget som ble forelagt Stortinget til behandling var på denne bakgrunn ikke et forslag til lov som åpnet for adgang til bruk av kirken ved begravelser som forrettes av andre enn prester i Den norske kirke. Forslaget var begrenset til at Stortinget skulle vedta å be Regjeringen om å fremme en kongelig resolusjon etter Grunnlovens § 16 om dette.

Kirkestatsråd Bjartveit uttalte under stortingsbehandlingen følgende: «Det kan imidlertid også reises formelle innvendinger mot at Stortinget skulle be Regjeringen å fremme kongelig resolusjon etter Grunnlovens § 16 på liturgiens område. Det er antatt at Stortinget ikke ved formell lov eller plenumsbeslutning kan instruere Kongen i hans myndighetsutøvelse på området. Jeg må oppfatte forslaget som et pålegg til Regjeringen, dersom det skulle bli vedtatt av Stortinget. Selv om man måtte velge å oppfatte forslaget mer som en henstilling enn som et pålegg til Regjeringen, kan jeg ikke se at selv denne mildere form fjerner de formelle innvendinger som kan reises mot et eventuelt stortingsvedtak.»²⁷ Forslaget ble avvist med 71 mot 63 stemmer.

Som denne saken også viser er det nå på de fleste områder Regjeringen som utøver den myndighet som ifølge Grunnlovens system er tillagt Kongen. Kongens myndighet vil også i stor utstrekning være delegert videre til departement eller til Kirkemøtet.

Etter Grunnloven § 21 «vælger og beskikker» Kongen alle geistlige embetsmenn. I hovedsak er dette idag som kjent begrenset til å omfatte biskoper og proster. Etter Grunnloven § 22 kan biskoper som geistlige overøvrighetspersoner avskjediges av Kongen. Prostene derimot kan ikke avskjediges uten etter dom. Vilkår for avskjedigelse av Kongen og ved dom er imidlertid det samme. Geistlige embetsmenn er i likhet med prester som er tilsatt av bispedømmerådet statlige tjenestemenn og omfattes av Lov om statens tjenestemenn m.m.²⁸

Som det framgår av det foregående er det

Kongens myndighet som kirkestyre som er det spesifikke ved vår statskirkeordning. Denne myndighet kan i noe omfang delegeres, og det har også i stor grad vært gjort.²⁹ Det er et uavklart spørsmål hvor grensen går for hva som kan delegeres uten å komme strid med Grunnloven, d.v.s. i realiteten avvikle statskirken. Til syvende og sist er det naturligvis et politisk spørsmål om man ønsker å opprettholde den grunnlovsfestede statskirkeordning.

Den norske kirke som trossamfunn

Spørsmålet om Den norske kirke som eget rettssubjekt eller juridisk person har ofte vært drøftet på forholdsvis generell basis. Som det er påvist i utredningen om stat og kirke,³⁰ er dette en problemstilling som lett blir uklar. I utredningen henvises det til den redegjørelse Johs. Andenæs ga i forbindelse med Stortingets drøfting av statselskapes konstitusjonelle stilling: «I den juridiske teori bruker man uttrykket «eget rettssubjekt» eller «juridisk person» for å betegne en sammenslutning eller formuemasse som er tillagt enn viss rettslig selvstendighet, slik at det er naturlig å betrakte rettigheter og plikter som knyttet til selve sammenslutningen eller formuesmassen (den juridiske person) ikke til de interesserte enkeltpersoner. Men selvstendigheten kan ha forskjellige arter og grader, og det er et skjønns-spørsmål hvor meget man skal kreve for å tale om et eget rettssubjekt.»³¹ Andenæs påpeker at man i nyere juridisk teori legger mindre vekt begrepsbestemmelse av denne art. Han understreker at det er de enkelte rettsregler som er det primære, og ikke hvilken betegnelse man gir tingen.

Spørsmål om kirkens rettslige selvstendighet må også vurderes i forhold til hvem eller hva det er den påstås å være selvstendig i forhold til. En ting er omfanget av Den norske kirkes rettslige selvstendighet i forhold til staten – noe annet er dens rettslige

selvstendighet i forhold til det enkelte sokn, et tredje kirkens selvstendighet i forhold til det enkelte medlem, andre privatpersoner og selskaper. Spørsmålet om i hvilken grad og på hvilken måte Den norske kirke har en rettslig selvstendighet kan derfor bare saks-svarende besvares ved å gå konkret inn på hvilken kompetanse det enkelte kirkelige organ eller instans er tillagt i lov og regelverk.

Selv om det ikke er grunnlag for å betegne Den norske kirke som et fra staten skilt rettssubjekt, så innebærer ikke dette at kirken uttømmende kan beskrives som en del av den statlige forvaltning. Det følger for det første av at Den norske kirke ikke er identisk med virksomheten til de organer og instanser som i en viss forstand kan betegnes som statlige organer (prestene, biskopene, bispedømmerådene, kirkerådet og kirkemøtet).³²

Det har videre vært et prinsipp for lovgiverne de senere år at Den norske kirke skal forstås og behandles som et *trossamfunn*. På grunnleggende måte kom dette til uttrykk under arbeidet med trossamfunnsloven. Lov om trdomssamfunn og ymist anna 13. juni 1969 nr.25 oppfyller alle de krav man kan utlede av religionsfrihetsprinsippet i et land med statskirkeordning. Et hovedsikt-mål med loven er å legge til rette for en formell likestilling mellom trossamfunnene, herunder Den norske kirke. Den norske kirke forstås m.a.o. helt klart som et trossamfunn.

Det var dette som også lå til grunn for at begrensningen i virkeområdet for Lov om likestilling mellom kjønnene 9. juni 1978 nr. 45 («indre forhold i trossamfunn») også ble gjort gjeldende for Den norske kirke.³³

Den norske kirke som lokalkirke

Kirkelovutvalget la i sin innstilling vekt på at kirken er å forstå som et trossamfunn, og i lys av dette og den rettslige og historiske

utvikling mente utvalget at den lokale kirkeordning og det lokale kirkestyre måtte utvikles slik at valgte kirkelige organ lokalt kunne framstå som representative styringsorgan for menigheten. En selvstendigjøring av den lokale kirkeforvaltning skulle imidlertid ikke innebære et brudd med de nære forbindelser som en i lang tid har hatt mellom kommune og kirke. Særlig på det økonomiske området mente utvalget at det fortsatt vil være behov for et nært samvirke mellom kommune og menighet. Som kjent ble dette lagt til grunn ved utformingen av de nye kirkelovene.

Et hovedsikte med de nye kirkelover har på denne bakgrunn vært å sørge for at menighetene i Den norske kirke selvstendigjøres i forhold til kommunene. Det enkelte sokn har fått en rettslig og økonomisk selvstendig stilling. Soknets valgte organer har samme rettslige status som f.eks. et kommunestyre, med det fulle ansvar for soknets formue og eiendeler, stillinger og personell. Soknet har to organer: menighetsrådet og kirkelig fellesråd. Fellesrådets oppgaver og kompetanse er uttømmende beskrevet i loven. Det innebærer at den myndighet til å opptre på soknets vegne som ikke uttrykkelig er lagt til kirkelig fellesråd i loven, ligger til menighetsrådet. Det er viktig å merke seg at det er soknet som er den juridiske person. Menighetsrådet og kirkelig fellesråd er organer som på hver sine områder fatter vedtak, inngår avtaler etc på denne ene juridiske persons vegne.

Etter kirkelovene av 1996 har soknet «selv rettigheter og forpliktelser, er part i avtaler med private og offentlige myndigheter og har partsstilling overfor domstol og andre myndigheter». ³⁴ Soknet er med andre ord bestemt som en juridisk person, og kan etter dette stå som hjemmelshaver til fast eiendom, det kan opptre som arbeidsgiver og det har både aktiv og passiv søksmålskompetanse. Soknets organer er ikke generelt underlagt, eller kan instrueres av, kirkelige eller kommunale instanser.

Det finnes imidlertid også begrensninger i soknets selvstendighet. Den helt grunnleggende begrensning er at soknet ikke under noen omstendigheter kan vedta seg løst fra Den norske kirke. Opptak av lån på soknets vegne, bruk av kirkefond til andre formål og anlegg av kirkegård kan først skje etter godkjenning av bispedømmerrådet. Oppføring av kirke og anlegg av krematorium krever departementets godkjenning. Videre har Kirkemøtet bl.a. fått myndighet til å fastsette kvalifikasjonskrav og tjenesteordning for særskilte lokalkirkelige stillinger innenfor områdene undervisning, diakoni og kirkemusikk. Også dette regelverket vil begrense soknets selvstendighet som arbeidsgiver. Kirkemøtet har imidlertid ikke hjemmel for å utforme regelverket slik at det innskrenker den myndighet som eksplisitt er lagt til de lokalkirkelige organer i loven. Det vil f.eks. ikke være anledning til å innføre en godkjenningsordning eller på andre måter gjøre kirkelig fellesråds tilsetning i disse stillingene avhengig av andre organers vedtak.

Kirkelovene er i hovedsak rettet inn mot å regulere de kirkelige organers myndighet og forholdet mellom dem. Bortsett fra de bestemmelser som knytter seg til stemmerett og valgbarhet, og noen av gravferdslovens paragrafer vedrørende rett til grav, er kirkemedlemmene i liten grad gitt rettigheter og plikter i forhold til kirken eller kirkelige organer. Det er forholdsvis problematisk, både i teologisk og rettslig forstand, å snakke om en *rett* til kirkelig betjening.

Dette området er derfor mer indirekte regulert ved bestemmelser som pålegger prestene plikter til å forrette gudstjenester og kirkelige handlinger. Slike bestemmelser er gitt i tjenesteordning for menighetsprester og i noen grad utfyllt gjennom bestemmelsene knyttet til liturgi. Hjemmel for å gi slike bestemmelser – og å delegere myndighet til å gi dem – ligger i Grunnlovens § 16, for såvidt som det ikke allerede faller innenfor arbeidsgivers styringsrett. Selv om hverken Kongens prerogativer

eller arbeidsgivers styringsrett er tilstrekkelig hjemmelsgrunnlag for å kunne regulere på enkeltmenneskers *plikter*, er det likevel et åpent spørsmål om de aktuelle bestemmelsene i tjenesteordningen og liturgiene kan betegnes som rettsregler i den forstand at kirkemedlemmene gjennom disse bestemmelser er sikret *rettigheter* i forhold til kirken eller den enkelte tjenesteutøver.

En eventuell framtidig lovfestet rett til dåpsopplæring vil i alle fall innebære noe radikalt nytt ved at kirkemedlemmene gis en *lovfestet rett* til kirkelig tjenesteyting og at menighetsrådet/fellesrådet vil ha en tilsvarende *plikt*. Konsekvensene av dette er blant de spørsmål som det er grunn til å se nøye på når Regjeringen nå etter Stortingets vedtak skal utrede og vurdere forslaget om å lovfeste retten til dåpsopplæring.

Kirkemøtets normgivningskompetanse

Som jeg allerede har nevnt er Kirkemøtet i den nye kirkeloven gitt myndighet til å fastsette nærmere regler på gitte områder. At Kirkemøtet på denne måten tillegges normgivende kompetanse er for så vidt nytt i kirkelovgivningen.

Det kan i denne sammenheng være grunn til å understreke at det nok er en sammenheng – men ikke identitet – mellom moralske/religiøse normer og rettslige normer. Når Kirkemøtet uttaler seg om f.eks. forbrukersamfunnet, om genteknologi eller om herlighetsteologiske strømninger i vår tid, så kan vedtaket i og for seg ha stor normativ kraft på den måten at det preger menneskers tenkemåte og livsførsel – uten at det derfor dreier seg om normer i rettslig forstand. Når oppmerksomheten her er rettet mot Kirkemøtets *rettslige* normgivende kompetanse innebærer det altså en begrensning. Jeg gir i det følgende ingen utømmende beskrivelse av Kirkemøtets makt og betydning i kirke og samfunn, men vil kun forsøke å besvare spørsmålene: Hva

kan Kirkemøtet gi rettslig bindende regler om og hva baserer denne myndighet seg på?

Kirkemøtets normgivende myndighet er dels hjemlet i delegasjon av Kongens myndighet etter Grunnlovens § 16, dels gitt direkte i lov. Grunnlaget for at slik myndighet kan legges til et sentralkirkelig valgt organ er at kirken ikke er etablert som eget rettssubjekt skilt fra staten, og at organene derfor kan utøve statlig myndighet.

Kirkemøtets normgivningskompetanse er etter dette en myndighet til å fastsette bindende rettsregler på de områder der dette er tillagt Kirkemøtet. I hovedsak vil dette kun omfatte kirkelige organers og tilsattes virksomhet. Kirkemøtet er ikke utover dette tillagt myndighet til å regulere på enkeltmenneskers plikter, og vil heller ikke kunne tilkjenne kirkemedlemmer rettigheter som pålegger stat og kommune økte økonomiske forpliktelser. Det følger av at Grunnlovens § 16 ikke gir hjemmel for slikt myndighetsutøvelse og at det heller ikke er hjemlet i de enkelte paragrafer i kirkelovene.

Om man derfor spør hvor rettslig bindende Kirkemøtets vedtak er, så må det spørsmålet avgjøres ut fra en tolkning av den enkelte hjemmel for vedtaket. F. eks. vedtar Kirkemøtet *retningsgivende planer* for den kirkelige undervisning, men *fastsetter nærmere regler* for kirkelige valg.

De vesentligste endringene i Kirkemøtets kompetanse som følger av de nye kirkelover er som følger:

Bestemmelsene i kirkeloven § 24 annet ledd er endret slik at det blir presisert at ansvaret for å verne og fremme samisk kirkelig og å ivareta Den norske kirkes internasjonale og økumeniske oppgaver ligger til Kirkemøtet. Kirkemøtet vil således kunne beslutte om Den norske kirkes medlemskap i økumeniske organisasjoner og inngå avtaler med andre kirkesamfunn på vegne av Den norske kirke. Det forutsettes at slike vedtak ikke forplikter rettslig eller økonomisk utover de rammer som gjelder for Kirkemøtets virksomhet.

I paragrafens tredje ledd bokstav b er Kirkemøtes mandat til å fastsette retningsgivende planer og programmer utvidet til å omfatte også kirkemusikk og økumenisk virksomhet.

I paragrafens tredje ledd bokstav c er Kirkemøtet gitt myndighet til å fastsette kvalifikasjonskrav og tjenesteordning for særskilte stillinger innen kirkelig undervisning, diakoni og kirkemusikk. Da hovedtyngden av kateketene i dag er statlige stillinger, vil en tjenesteordning for denne stillingstypen trenge godkjenning av departementet.

Etter paragrafens fjerde ledd utfører Kirkemøtet «de gjøremål som det til enhver tid er pålagt av Kongen eller departementet». Denne bestemmelse – som ikke er ny – er kanskje likevel paragrafens mest dynamiske, ettersom det her åpnes for delegasjon av myndighet og oppgaver fra Kongen eller departementet. Bestemmelsen innebærer at Kirkemøtet vil ha plikt til å utøve den myndighet som delegeres, noe som er en forutsetning for at delegasjon kan finne sted.

Etter kirkeloven § 24 femte ledd kan Kirkemøtet oppnevne råd og utvalg til å ivareta oppgaver som hører inn under Kirkemøtet. Det gjelder i dag Samisk kirkeråd og Mellomkirkelig råd. Disse rådene er underlagt Kirkemøtet og kan instrueres av Kirkerådet som har det overordnede ansvar for å forberede saker som skal behandles av Kirkemøtet, iverksette dets beslutninger og lede arbeidet mellom Kirkemøtets samlinger, jf § 25 annet ledd. Rådene kan ikke fristilles fra Kirkemøtet, og heller ikke gis et mandat som fratir Kirkerådet den funksjon det er tillagt i loven.

Kirkemøtet er gitt myndighet til å fastsette regler for valg til menighetsråd (§ 6 første ledd), kirkelig fellesråd (§12 fjerde ledd), prostiråd (§ 22), bispedømmeråd (§ 23 annet ledd) og Kirkerådet (§ 25 siste ledd).

Kirkemøtet er videre gitt myndighet til å fastsette regler om formene for de enkelte organers virksomhet. Det gjelder for menighetsrådet (§ 8 tredje ledd), menighetsmøtet

(§ 10 tredje ledd), kirkelig fellesråd (§ 13 siste ledd), prostiråd (§ 22), bispedømmerådene (§ 23 siste ledd) og Kirkerådet (§ 25 siste ledd).

Biskopenes og bispedømmerådernes oppgaver

Biskopenes rolle og funksjon påvirkes i liten grad av de nye kirkelover. Det henger sammen med at biskopens tjeneste i hovedsak er regulert av Kongen. Som nevnt vil disse bestemmelsene nå bli samlet i et eget regelverk – en tjenesteordning for biskoper. Jeg viser den som er interessert i et nærmere studium av bispeembetet rettslige status til det høringsbrev som er sendt ut om dette. Her er det gitt kommentarer til den enkelte paragraf som belyser bakgrunnen for de ulike bestemmelsene.

Heller ikke bispedømmerådets oppgaver endres vesentlig som følge av de nye kirkelover. Stiftsdirleksjonene avvikles imidlertid som følge av at kommunestyrene ikke lenger vil være kirkelige organer, og i den grad det er behov for en godkjennings- eller klageinstans over soknens organer, vil slike funksjoner nå bli tillagt bispedømmerådet. Bispedømmerådet vil ikke lenger ha tilsetningsmyndighet for kateketer og soknediakoner, da arbeidsgiveransvaret for stillinger i soknet nå samles i kirkelig fellesråd.

Fortsatt vil de bestemmelser som legger til rette for delegasjon av forvaltningsmyndighet (§ 23 femte, sjette og sjuende ledd) være av sentral betydning for utviklingen av bispedømmerådet som forvaltningsorgan. På samme måte som tilsvarende bestemmelser i § 24 innebærer dette at bispedømmerådet vil ha plikt til å utøve den myndighet som delegeres, noe som er en forutsetning for at delegasjon kan finne sted.

Opplysningsvesenets fond

Endringene i lovverket som knytter seg til det som i Grunnloven § 106 omtales som «det Geistligheden benificerede Gods», har påkalt lite oppmerksomhet både i kirkelige og politiske kretser. Det er ikke fordi saken er uten viktighet, men vel fordi det er bred enighet om de endringer som nå gjennomføres. I teknisk forstand innebærer Stortingets vedtak at vi i stedet for fem mer eller mindre spesialiserte lover får én lov som inneholder mer generelle og rammemessige bestemmelser.

Spørsmålet om eiendomsretten til Opplysningsvesenets fond er avklart i den forstand at det ikke er nødvendig å besvare det på annen måte enn å klargjøre at fondet er et eget rettssubjekt og å likhet med en stiftelse eier seg selv.

Mer interessant enn eiendomsspørsmålet er derfor spørsmålet om fondets formål. Dette er uttrykt i § 2, der det heter at «Lova skal sikre at fondet kjem Den norske kyrkja til gode og at verdiane blir bevarte og gir avkastning i samsvar med Grunnlova § 106». Dette innebærer at fondets formål etter Grunnloven slik departementet har tolket det i dag nå blir lovfestet.

Dette gir også grunnlag for at underfondene kan slås sammen og de formelle bindinger på fondsforvaltningen som har vært gitt i ulike lover kan oppheves. Det er Regjeringens og Stortingets felles uttrykte forutsetning at kirkelige organer skal få reell innvirkning på bruken av den delen av fondsavkastningen som blir bevilget til kirkelige formål.

Avslutning

Som nevnt innledningsvis har det innenfor denne artikkelens omfang ikke vært rom for å gå inn på en retsteologiske drøfting av ulike sider ved kirkens rettslige status. Jeg har siktet mot å gi en nøktern redegjørelse for de gjeldende rettslige forhold, og håper med det å bidra konstruktivt til en

samtale om den fortsatte utvikling av kirken og den kirkelige forvaltning.

Noter:

- 1 Innstilling fra Stortingets kirke- utdannings- og forskningskomite ble gitt i Innst O nr 45 (1995-96) og Innst O nr 46 (1995-96).
- 2 NOU 1989:7
- 3 St. meld. nr. 40 (1980-81)
- 4 Ot.prp. nr 1, Innst.O. nr. 6 og Besl.O. nr. 12 (1985-86)
- 5 I departementskorridorene omtalt som lex Fisknes.
- 6 Utkast til Tjenesteordning og nominasjonsordning for biskoper ble sendt på høring ved brev av 19. juni 1996.
- 7 Forsrifter om tilsetning av menighetsprester, kateketer, soknediakoner og tjenestemenn ved bispedømmekontorene ble fastsatt ved kgl.res. 17. juni 1988.
- 8 Kgl.res. 19. okt. 1990.
- 9 Kgl.res. 10. sept. 1993.
- 10 Kgl.res. 26. juni 1987.
- 11 Kgl.res. 19. febr. 1988.
- 12 Kgl.res. 25. okt. 1991 og Kgl.res. 26. okt. 1990
- 13 Også helligdagslovgivningen er blitt fornyet ved lov av 25. februar 1995 om helligdager og helligdagsfred, jfr Ot prp nr 84 (1993-94).
- 14 En viss støtte for dette syn finnes i eldre teori, som Fredrik Stangs grunnlovsfortolkning fra 1833 og U. A. Motzfeldts lærebok i kirkerett fra 1844.
- 15 T. H. Aschehoug: Norges nuværende Statsforfatning, 2. utg. (1892) bd II s.476-491.
- 16 Bredo Morgenstjerne: Lærebog i Den norske Statsforfatningsret (1900) s.583-586.
- 17 Frede Castberg synes å helle mot denne opfatning, jfr Statsreligion og kirkestyre (1953) s.40-44.
- 18 Knut Robberstad: Lærebok i kyrkjerecht (1955) s.16-17.
- 19 Ettersom Kirkemotet under behandlingen av den såkalte filioque-saken i 1987 kom til at det ikke var teologisk grunnlag for å endre Nicænum, ble de rettslige problemstillinger den gang ikke reist.(KM sak 13/87)
- 20 St.meld. nr. 40 (1980-81), Innst. S. nr 265 (1980-81).
- 21 Dom 23. september 1983 i l.nr. 91/1983, nr. 53/1983 (Norsk Retstidende 1983, s.1004-1043)
- 22 Jf Johs. Andenæs utredning gjengitt som vedlegg i innstillingen fra Det frivillige kirkelige landsråds «Paragraf 2-utvalg», Aschehoug & Co. 1980, s. 184.
- 23 Dom 9. april 1987 i l.nr. 48/1987 (Norsk Retstidende 1987, s. 473-493)
- 24 Den tapende parts advokat Jens Edvin Andreassen har – uten å overbevise – forsøkt å fore debatten videre etter at høyesterettsdomen er falt; Konge, rikskirke og lokalmenighet, Universitetsforlaget 1989.

- 25 Dokument nr 8:28 (1989–90) Forslag fra stortingsrepresentantene Kjell Borgen, Marit Nybakk, Jørgen Kosmo, Mary Kvidal og Inger Lise Gjerv.
- 26 Innst S nr 185 (1989–90).
- 27 Stortingsforhandling 29. mai 1990.
- 28 4. mars. Nr. 3. 1983.
- 29 Kgl.res. 25. okt. 1991 og Kgl.res. 26. okt. 1990.
- 30 NOU 1975:30 Stat og kirke, s. 83–84 og 152–153.
- 31 Innst. S. nr. 1969 – 1957, vedlegg 2.
- 32 Disse kan betegnes som «statlige organer» for så vidt som de har oppgaver som er statlig virksomhet i budsjettmessig forstand, og også i noe omfang utøver statlig myndighet.
- 33 Jfr Ot.prp. nr. 33 (1974–75)
- 34 Kirkeloven § 2 første ledd.

Kirkeretten og den dobbelte hermeneutik

Af Lisbet Christoffersen

Uanset om der er tale om et retsanvendende eller et retsvidenskabeligt arbejde, drejer juridisk metode sig om forståelse af jus og faktum. Deres indbyrdes forhold skal afklares med henblik på gennem afvejning at etablere en samlet retlig argumentation, en løsning. Og dét gælder, hvadenten vi taler miljøret, familieret, ejendomsret – eller kirkeret. Kirkeretten har brug for en metode, der på én gang kan rumme faglig (teologisk) normdannelse, lægfolkets normer og de normer, der kan udledes af traditionelle retskilder.¹ Tilsvarende problemer findes på andre retsvidenskabelige felter. I artiklen præsenteres den dobbelte hermeneutik som retlig – og dermed kirkeretlig – metode.

Metodeproblemet

I retsvidenskaben – og følgelig også i et kirkeretsvidenskabeligt arbejde – er formålet en stillingtagen til de retlige normer i forhold til mulige fremtidige forhold i en given del af virkeligheden. Målet er begrebsdannelse og teoribygning. I retsanvendelsen tages derimod stilling til enkeltstående, allerede foreliggende situationer. Målet er en bæredygtig konklusion i enkelte, konkrete tilfælde, selvom et eventuelt inkluderet principielt spørgsmål tillige kan blive afgjort. Er formålet i et retsvidenskabeligt arbejde således mere overordnet og med et andet fremadrettet tidsperspektiv end i et

retsanvendende arbejde, er metodeovervejelserne dog de samme. I begge tilfælde sker en afklaring af forholdet mellem jus og faktum.²

Det metodiske problem i den retsvidenskabelige analyse angår reglerne for, fra hvilke kilder de relevante retsnormer hentes, og hvorfra argumentationen for de principielle sammenhænge i retsnormerne udledes. Det retsvidenskabelige metodeproblem vedrører med andre ord, hvorledes indholdet i jus og faktum kan fastlægges, hvordan det indbyrdes forhold mellem jus og faktum kan opfattes, og hvorfra argumentationen henter sin gyldighed.

«Black letter law»

Normative mønstre³ for konfliktløsning, der er beskrevet og fastlagt i «black letter law»⁴ eller i sædvaneretlige normer, er altid retligt relevante og anerkendt som retskilde. Love, kongelige anordninger og bekendtgørelser er udtryk for, at konflikter har fundet generelle løsninger – enten når de opstår, eller før de opstår – og at dette løsningsmønster har dannet grundlag for principiel og generelt formuleret stillingtagen.

Jus klarlægges imidlertid ikke alene gennem beskrivelse af, i hvilket tekstmateriale, retskilderne findes. Den juridiske norm

udgøres ikke af det retlige tekstmateriale i sig selv; indholdet i den juridiske norm fastlægges gennem en fortolkning af teksten⁵.

Fortolkning

Enhver retskilde stiller brugeren over for denne fortolkningsopgave. I forhold til de mest gennemarbejdede eller senest formulerede kilder er opgaven enklere end i forhold til mere fragmentariske eller ældre retskilder. Men grundlæggende er opgaven den samme. Juristen går til fortolkningsarbejdet med sin forforståelse i form af generelle og konkrete fagnormer. Den konkrete tekst tolkes ud fra sin kontekst i form af sprogligt indhold (objektiv fortolkning), tekstens formål (subjektiv fortolkning) samt det livsområde, teksten skal forstås i forhold til. Herved bliver begrebet forholdets natur til et samlet styringsredskab for fortolkningsprocessen⁶. Når den generelle juridiske norm er fundet gennem fortolkningsarbejdet, indgår denne via en hermeneutisk cirkel⁷ igen i det faglige fællesskabs forståelse af retsområderne som led i den – nye – samlede forforståelse.

Et eksempel fra kirkeretten er fortolkning af de relevante grundlovsbestemmelser: «Den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke, og understøttes som sådan af staten» (grl. § 4) og «Folkekirken forfatning ordnes ved lov» (grl. § 66), der begge har stået sprogligt uforandrede, siden grundlovens givelse i 1849. En fortrinvis historiserende fortolkning af disse regler, der ville holde sig inden for den oprindelige fortolkningsramme, subjektivt, objektivt og kontekstuel, ville blive begrænsende. Dagens kontekst – såvel den juridiske forforståelse, som den kirkelige praksis – er en anden.

Når afklaringen af jus er et spørgsmål om at fastlægge den generelle juridiske norm, bliver forholdet mellem retskilderne til et spørgsmål om klarhed i fortolkningsopgaven. Gyldigheden af fortolkningen kan

ikke, som det engang var god latin, søges i en indbyrdes hierarkisk ordning af de fundne normer i en retlig pyramide. Preben Stuer Lauridsens retsteoretiske arbejder er et opgør med retsvidenskabelig gyldighed baseret på hierarkiet.⁸ Samtidig afviser han af sprogteoretiske grunde, at gyldigheden af en funden juridisk norm skulle bero på en korrespondens mellem normen og den empiriske virkelighed. Gyldigheden må for ham i stedet søges i en (kohærent) fælles faglig opfattelse af, at fortolkningen er gennemført i overensstemmelse med juridisk metode.⁹

Hermeneutisk-juridisk metode

Netop med udgangspunkt i gyldighedsproblemerne går de norske retsfilosoffer David R. Doublet og Jan Fridtjof Bernt videre i forsøget på at finde en model, hvor retten perspektiveres ud fra «det reale» set i en meningsmæssig sammenhæng med værdier, moral og rationalitet.¹⁰

Også for David R. Doublet og Jan Fridtjof Bernt er det videnskabsteoretiske problem: sproget som redskab til at formidle retsvidenskabelige sætninger. Da disse sætninger som hovedregel er normative, lader de sig ikke verificere (eller falsificere) ved hjælp af iagttagelse. Gyldigheden kan således af sprogteoretiske grunde ikke etableres alene ved korrespondens. Retsvidenskaben må efter deres opfattelse afvise korrespondensen som gyldighedskriterium. I stedet må retsvidenskaben skrive sig ind i hermeneutikkens kohærens-kriterium, men suppleret med normativitet. Doublet og Bernt's hermeneutisk-juridiske metode har til hensigt at formulere en retsvidenskab, der baserer sig på en vekselvirkning mellem «det normative» og «det reale».¹¹

David R. Doublet og Jan Fridtjof Bernt skærper derfor anvendelsen af hermeneutisk metode som juridisk tolkningsred-

skab¹². De sonderer mellem horisontal og vertikal anvendelse af hermeneutisk-juridisk metode. Horisontalt anvendes hermeneutikken til fastlæggelse af den generelle juridiske norm i en almen fortolkning, der inddrager såvel nutidig kontekst som tolkningsmomenter fra tilblivelsesperioden. Det understreges, at en ændret forståelse af et delelement – eller af blot en enkelt paragraf – kan ændre den samlede forståelse af helheden, af den samlede lovtekst, og sågar af det samlede retsområde. Vertikalt anvendes hermeneutikken som tolkningsredskab til at forstå samspillet mellem faktum og den således etablerede jus.

Faktum

Før jus og faktum efter denne hermeneutisk-juridiske metode kan gå i spil i en vertikal fortolkning, må også faktum lægges fast. Og faktum fastlægges efter gængs opfattelse ved hjælp af allerede eksisterende – og derfor legitimt anvendelige – juridiske begreber.

Om behovet for helt fri retsdannelse, hvor der så at sige alene eksisterer faktum og ingen jus, anfører Preben Stuer Lauridsen, at «al retsanvendelse og retsdogmatisk beskrivelse tager sit udgangspunkt i det bestående retssystem, og hvis ingen umiddelbart anvendelig retsnorm synes at være for hånden, søger man ved analogier, anvendelse af almindelige retsgrundsætninger og juridiske principper at nå et foreløbigt resultat, der herefter må stå sin prøve i dogmatisk debat og i retspraksis»¹³. Tilsvarende er det opfattelsen hos David R. Doublet og Jan Fridtjof Bernt, at faktum må gennemgå en juridisk virkelighedsperspektivering: «I dette perspektivet fremstår ikke det juridiske faktum som en nøytral størrelse, men som et utsnitt av virkeligheten som er *formet* slik at det er mulig å subsummere det under rettsreglene, som i sin tur avspeiler bestemte maktforhold eller verdier»¹⁴.

En virkelighed uden retlig relevans

Retsvidenskabelig metode består således i at finde de normative konfliktmønstre, der er skrevet ned i generelle eller konkret udprungne tekster – og derfor eksisterer som «black letter law» eller som etableret sædvaneret. Gennem hermeneutisk fortolkningsmetode udfindes den almene juridiske norm i teksterne. Når den almene juridiske norm er fundet frem, anvendes denne til at fastlægge, hvilke dele af virkeligheden, som er relevante for en retsvidenskabelig analyse. Jus og faktum indgår herefter i en samlet afvejning.

Det liv mellem mennesker, der skaber normative konflikter, har med den beskrevne forståelse primært funktion som baggrund for normering i «black letter law» eller sædvaneret eller som fortolkningsbidrag hertil. Eventuelle normative mønstre, der ikke måtte have dannet grundlag for «black letter law» og sædvaneret, vil efter den opfattelse, der dannes på grundlag af Stuer Lauridsen samt Doublet og Bernt, ikke være udtryk for en relevant normativitet – og betragtes derfor som liggende uden for den retlige problemkreds.

Fastfrysning

Den kirkeretligt relevante del af det samlede kirkelige landskab vil da være det udsnit, der kan fastfryses¹⁵ ved hjælp af retlige begreber, hentet fra retskilderne. Den tilbageværende del, der ikke indgår i den juristskabte virkelighed, vil nok kunne forstås i teologisk kontekst som f.eks i kirkekundskab, eller i sociologisk, i historisk og anden sammenhæng. Men retligt relevant viden vil den alene blive ved at kunne forstås gennem allerede etablerede retlige normer. David R. Doublet og Jan Fridtjof Bernt anfører direkte, at der på dette punkt er et markant skel mellem hermeneutikken og den juridiske metode – et skel, der medfører, at

hermeneutikkens muligheder som juridisk fortolkningsredskab hører op.¹⁶

I juridisk metodelære kan der med andre ord argumenteres for, at den jurist-skabte virkelighed er en afgørende forudsætning for anvendelse af juridisk metode: den del af virkeligheden, der finder genklang i allerede etablerede retlige begreber, er det retligt relevante faktum. Den resterende virkelighed eksisterer naturligvis, men kan blot ikke rummes i en retlig kontekst. Nok indgår forholdets natur som styringsredskab for fortolkningen – men først fra det øjeblik, hvor livsområdet selv er blevet tilrettelagt, vel at mærke af den retlige normering. «I en rettslig sammenheng er en rettsavgjørelse som ikke bygger på en klar faktaavgrensning nærmest umulig. Faktaavgrensningen, som fastfrysning, danner selve grunnlaget for regel anvendelse og subsumsjon. Hvis man skulle operere med en faktabestemmelse som varierer fra individ til individ ville dette forhindre og vanskeliggjøre den rettslige avgjørelse.»¹⁷

Balletskole?

En retsvidenskab, der vil hæfte gyldigheden op på det faglige sprog-fællesskab, og som vil basere sin metode på den jurist-skabte virkelighed, kan imidlertid kritiseres. Når «en balletskole er et sted, hvor man lærer at danse ballet»¹⁸, bliver spørgsmålet om, hvorvidt en pirouette er gennemført korrekt, alene afklaret ved eksaminering hos erfarne balletdansere. Derigennem får juridisk metode- og fortolkningslære et konserverende og samtidig et elitært, ikke-demokratisk præg: det afgørende bliver efter denne opfattelse kohærensens snarere end den normativitet, der faktisk findes på området, uanset om denne normativitet måtte have givet sig udslag i informel eller formel retsdannelse. Den juridiske norm bliver med denne forståelse ganske vist fortolket i relation til de konflikter i livsområdet, der har dannet grundlag for normeringen. Men det endelige indhold i og gyl-

digheden af fortolkningen er løsrevet herfra, og fortolkningen sættes ikke afgørende på prøve i forhold til de samlede normative mønstre i virkelighedens konfliktfelt.

Herved skabes og fastholdes en cirkularitet i anerkendelsen af, hvilke problemstillinger der er retligt relevante. En cirkularitet kun dé har indflydelse på, der har adgang til at deltage i den hermeneutiske cirkuleringen. Retlig gyldighed bliver et spørgsmål om at kende og lege med i det juridiske sprogspil fra en position som rets-anvender eller som forsker. Alle andre kan alene deltage som mulige objekter for en juridisk fastfrosset virkelighedsforståelse. De er mulige eksempler på nødvendigheden af at etablere en retlig regulering. De er relevant kontekst for et af forskningsverdenen anerkendt udsnit af virkeligheden på det område, hvor den retsvidenskabelige snedronnings slot bygges ved hjælp af forstandsspillet.

Dobbelt hermeneutik

Løsningen på det sidste problem om forholdet mellem den virkelighedsforståelse, aktørerne på området selv har, og den forståelse, anvendelse af fagområdets analysebegreber giver, kan imidlertid efter min opfattelse findes ved i den juridisk-hermeneutiske metode at anvende en sondring mellem erfaringsnære og erfaringsfjerne begreber. Et erfaringsfjernt begreb er et begreb, som anvendes af en fagperson. Erfaringsnære er de begreber, som anvendes af mennesker i det pågældende livsområde – patienter, pårørende, forældre, kirkegængere – som led i beskrivelse og fortolkning af normative konflikter i området.

Begrebsparret erfaringsnær og erfaringsfjern er præsenteret af de norske samfundsforskere Nils Gilje og Harald Grimen¹⁹. I samfundsvidenskabelig – og dermed også retsvidenskabelig – sammenhæng er det ifølge Nils Gilje og Harald Grimen nødvendigt at integrere erfaringsnære og erfaringsfjerne begreber i beskrivelser og analyser.

Dette kan ske gennem en «dobbelt hermeneutik»²⁰. Herved forstås, at den hermeneutiske metode anvendes til at fastlægge indholdet i såvel det retlige faktum som den retlige jus.

Billedligt må man forestille sig to sideordnede hermeneutiske cirkler, der arbejder i hver deres sprog-billede: én, som har til formål at fastlægge den generelle norm i den relevante del af jus ved hjælp af *dé* (erfaringsfjerne) begreber, der er relevante. Og en anden, som har til formål at beskrive det normative indhold ved hjælp af *dé* (erfaringsnære) begreber, der er dækkende i faktum. Derigennem skabes mulighed for, at også normative mønstre, der endnu ikke er oversat til «juridisk», kan indgå i sagens normering, således at der skabes en løsning, som giver rum for alle typer af normative mønstre på livsområdet.

I argumentationen for at inddrage det normative materiale fra et ikke på forhånd retligt-defineret faktum, ligger ikke en anbefaling af, at gyldigheden af den samlede argumentation herefter igen alene skulle hæftes op på empirien. Gyldigheden i den dobbelt-hermeneutiske metode findes i en kombination: Dels i en korrespondens mellem normative mønstre og deres grundlag i livsområdet. Dels i en indpasning af de forskellige typer normativitet såvel fra jus som fra faktum i et kohærent mønster.

Den dobbelt-hermeneutiske tilgang til normativiteten udfordrer den sædvanlige opsplitning mellem jus og faktum.²¹ Juridisk metode handler herefter ikke længere om at sætte en given (fortolket) jus i relation til et faktum, fastfrosset ved hjælp af den juridiske begrebsdannelse. Juridisk metode handler om at sætte en problemstilling fra livsområdet i relation til på den ene side den normativitet, der eksisterer i materiale beskrevet med erfaringsfjerne begreber og på den anden side den normativitet, der får udtryk i erfaringsnær begrebsdannelse med udgangspunkt i strukturer, etableret gennem handling eller konflikter mellem aktører på området. Og den retsvidenskabelige

opgave bliver at udbygge den relevante begrebsdannelse i forhold til begge typer af normativitet med henblik på at skabe grundlag for en retsanvendelse, der kan tage højde for alle relevante retskilder.

Det hele

Den dobbelte hermeneutik indebærer, at den juridiske metodes arbejde med retskilderne i «black letter law», sædvaneret og det faktisk levede liv giver mulighed for at inddrage alle eksisterende typer af normativitet. Ingen normativitet er på forhånd ved hjælp af begrebet «retlig relevans» udelukket fra det juridiske materiale – heller ikke fagteologiske normer opstået gennem kombination af erfaringsnær handling og erfaringsfjern teori eller lægfolks kombination af handlingsbaserede erfaringsnære normer og «børnelærdom».

Den dobbelt-hermeneutiske juridiske metode er relevant for retsvidenskaben i almindelighed, men for kirkeretten i særdeleshed. Allerede Henrich Ussing, der, skønt uddannet teolog, udgav den første dansk-norske kirkeret i 1780'erne, havde blik for, at kirkeret er andet – og mere – end «black letter law» og etableret sædvaneret. Metodisk lagde han derfor vægt på at tilvejebringe informationer om normative mønstre fra alle kongerigets vidtstrakte dele. Henrich Ussing ville «... indsamle efterretninger om de ting og steder, som i henseende til kirkeforfatningen i de danske stater er afvigelser fra det almindelige enten ved love eller ved misbrug. De danske stater er just ikke så såre vidtløftige, men de kirkelige såvelsom de statistiske indretninger har dog derhos en del foranderligheder. At jeg altså har fundet alt det hist og her afvigende eller lokale, tør jeg slet ikke love for, og det behøves endelig heller ikke alt til mit øjemed, som egentlig var at skildre det hele...»²²

Med den dobbelte hermeneutik kan vi skildre «det hele».

Noter:

- 1 Om forholdet mellem begrebet lægfolk og begrebet det almindelige præstedømme, se senest Preben Espersen, Theodor Jørgensen, Jørgen Stenbæk, Lisbet Christoffersen og Hans Raun Iversen: Det almindelige præstedømme og det folkekirkelige demokrati, Frederiksberg 1996, der samtidig er eksempel på samspil mellem retsteologi og kirkeret.
- 2 Se tillige Preben Stuer Lauridsen: Om ret og retsvidenskab, Kbh. 1992, s. 100 ff. om forskel på retsvidenskabelig og retsanvendende metode.
- 3 Begrebet «normative mønstre» indgår i Hanne Petersens definition af den informel-retlige hensynsnorm på kvindearbejdspladser i bogen Informel ret på kvindearbejdspladser, Kbh. 1991, f.eks. s. 130: «Gennem interviews og observationer tegner der sig et billede af en informel regulering, der udspringer af spændinger i forholdet.. (Der) tegne(s) et mønster af adfærdsformer, der til dels er specifikke for de forskellige arbejdspladser, og til dels går på tværs af dem. Mønstrene viser sig ved gentagelser af de samme beskrivelser og vendinger til at karakterisere de situationer, hvor der sker hensyntagen. Disse mønstre .. analyseret med henblik på deres retlige karakteristika og de teoretiske overvejelser, de gav anledning til.»
- 4 Dvs. i skrevne retskilder, jfr. det følgende.
- 5 Preben Stuer Lauridsen, anf. arb., s. 122 ff., hvor den grundlæggende sondring mellem ytringen og ytringens mening fastholdes i relation til (lov)fortolkning.
- 6 Preben Stuer Lauridsen, anf. arb., s. 160, hvorefter forholdets natur forstået som styringsredskab for fortolkningen bliver «i en vis forstand den vigtigste retskilde».
- 7 Preben Stuer Lauridsen anvender udtrykket, at fortolkningen får «et hermeneutisk præg», anf. arb., s. 127.
- 8 Se hertil Preben Stuer Lauridsens opgør med Alf Ross, bl.a. kapitel 5 i Om ret og retsvidenskab. Preben Espersen giver i Kirkeret, Almindelig Del, Kbh. 1993, s. 22 f., udtryk for, at retskilderne også ifølge Preben Stuer Lauridsen skal findes i et hierarkisk opbygget regelsystem.
- 9 Preben Stuer Lauridsen, anf. arb., s. 74. Stuer Lauridsen anvender således konsekvent udtrykket 'korrekt' fremfor 'gyldig', 'gældende' etc.
- 10 David R. Doublet og Jan Fridtjof Bernt: Retten og videnskaben, 2. udg., Bergen 1993,
- 11 David R. Doublet og Jan Fridtjof Bernt, a.st. bl.a. s. 185
- 12 David R. Doublet og Jan Fridtjof Bernt, anf. arb. kap. 5.4 og Tilleg afsnit 9.
- 13 Preben Stuer Lauridsen, anf. arb., s. 161, enkelte ikke-meningsændrende udeladelser i citatet, min udhævning.
- 14 Jan Fridtjof Bernt og David Doublet, anf. arb., s. 101 ff., min udhævning.
- 15 David R. Doublet og Jan Fridtjof Bernt anvender netop dette udtryk for den juridiske virkelighedsperspektivering som en afgørende øvelse i juridisk metode, anf. arb., s. 101.
- 16 Jan Fridtjof Bernt og David Doublet, anf. arb., s. 102 ff.
- 17 David R. Doublet og Jan Fridtjof Bernt, anf. arb., s. 104.
- 18 Hvorved Preben Stuer Lauridsens aforisme, a.st. s. 40, anvendes til karakteristik af en retslære, der alene hæfter sin gyldighed op på kohærens.
- 19 Nils Gilje og Harald Grimen: Samfunnsvitenskapenes forutsetninger, Oslo 1993, s. 146 ff. Ifølge Nils Gilje og Harald Grimen er begreberne skabt af den amerikanske socialantropolog Clifford Geertz: Local Knowledge, New York 1983, s. 57.
- 20 Ifølge Nils Gilje og Harald Grimen, anf. arb., s. 146, er dette begreb introduceret af sociologen Anthony Giddens: New Rules of Sociological Method, London 1976, s. 79.
- 21 Således også Hanne Petersen: Informel ret, Kbh. 1991, s. 70 ff., der med henvisning til Geertz' overvejelser om forholdet mellem faktum og ret anfører, at «Adskillelsen mellem faktum og ret udviskes», og «Faktum påvirker retsopfattelsen».
- 22 Henrich Ussing: Kirkeforfatningen i de kongelige danske Stater med dens vigtigste Fordele og Mangler samt mulige Forbedringer I, Sorø 1786, s. xxv.

Presterett og kirkens rett

Av Andreas Aarflot

Spørsmålet om hvilke forventninger kirken kan stille til sine prester er et omfattende pastoralteologisk tema. I alminnelighet vil pastoralteologien fremheve de forutsetninger som kommer av tjenestens art som en åndelig tjeneste. Presten er betrodd «det offentlige ansvar for forkynnelse og sakramentforvaltning i menigheten». Prestetjenesten er innsatt som «en tjeneste med å forkynne evangeliet og forvalte sakramentene for at mennesker skal komme til den frelsende tro og bli bevart i troen». (Ordinasjonsliturgien, 1984). Men samtidig er presten satt til å «veilede og formane», å øve sjelesorg, å bære menigheten fram for Gud i bønn, og å være et eksempel for menigheten i tro og liv. Prestens forkynnelse skal være orientert ut fra Guds ord og kirkens bekjennelse. Både menigheten og prestens foresatte vil ha grunn til å vente at det er prestenes eget ønske å oppfylle de forpliktelser av åndelig art som ordinasjonsliturgien rommer.

Prestens tjenestlige forhold er ellers regulert i tjenesteordning og eventuelt i instruks. I tillegg kommer aktuelle bestemmelser i Tjenestemannsloven og gjeldende tariffavtaler og Arbeidsmiljøloven som gjelder arbeidstakere i sin alminnelighet. Det er altså ikke bare pastoralteologiske forventninger, men også offentlig-rettslige bestemmelser som styrer prestenes arbeid.

Men hva skjer når en prest opptrer på en måte som kommer i konflikt med de pastorale eller tjenesterettslige krav? Kan en prest bryte med en eller flere av de forpliktelser som ordinasjonen medfører og fortsatt være egnet som prest eller gjøre krav på å beholde sin stilling? I de fleste kirker er det utarbeidet kriterier til å bedømme om prester ved sin adferd eller ved sitt forhold til kirkens lære undergraver muligheten for fortsatt tjeneste i kirken. Fra gammel tid har den katolske kirke hatt kanoniske rettsregler for utøvelsen av kirkedisiplin overfor prester og andre geistlige som har forbrutt seg mot kirkens lære eller ordninger. I de fleste kirker tillegges biskopen et viktig ansvar for å føre tilsyn med læren. Biskopen vil også i de fleste kirker ha en sentral rolle i behandlingen av disiplinærsaker, selv om den avgjørende instans kan være et konsistorielt organ eller liknende.

I vår kirkelige tradisjon har prestene som embetsmenn hatt en såvidt sterk rettsbeskyttelse at det mange ganger har virket hensiktsløst å innlede en offentlig disiplinærsak eller avskjedssak mot en prest. Men prestens nedarvede rett kan komme til å brytes mot kirkens rett til å ordne opp i eget hus. Det er i denne sammenheng en må se behovet av å utvikle en egen kirkelig disiplinærrett.

Med tanke på diskusjonen om hvordan

slike saker best bør håndteres i Den norske kirke, kan det være av interesse å se på noen av de ordninger som gjelder i andre land.

Et blikk på ordninger i andre land

Den engelske kirke har på sin generalsynode i november 1996 vedtatt nye retningslinjer og strukturer for behandlingen av disiplinærsaker. Til synoden forelå en utredning med tittelen «Under Authority», som går inn på en rekke forhold av betydning for håndteringen av disiplinærproblemer blant presteskapet i Den engelske kirke. Rapportens forslag bygger på en rekke tidligere lover og bestemmelser om kirkelig disiplinærmyndighet, men det har vært en alminnelig mening at disse regler har vært svært formalistiske og tungvinte å gjennomføre. Den eldste av disse lovene går tilbake til 1838 («The Pluralities Act»). Men den viktigste av de tidligere bestemmelsene har vært «The Ecclesial Jurisdiction Measure» fra 1963 med endringer i 1974. Det er dette omfattende regelverk, som viste seg så vanskelig å håndtere at en rekke saker kjørte seg fast i formalprosedyre, som de nye retningslinjer vil erstatte.

Med utgangspunkt i presteløftet som engelske prester avgir ved sin ordinasjon, viser arbeidsgruppen til den generelle forpliktelse alle prester har til å leve og arbeide i samsvar med de hellige skrifter og Church of England's historiske formularer. Som kjent omfatter den siste betegnelsen de 39 artikler fra reformasjonstiden og Book of Common Prayer.

Utredningen viser deretter til eksempler fra Det nye testamente, hvor allerede urkirken måtte ta stilling til splid og uoverensstemmelse i menigheten og mer eller mindre alvorlige brudd på den kristne livsnorm. Utgangspunktet var hva som kunne skade eller gagne menighetsfellesskapet, og de kirkelige disiplinærforføyninger var der-

for sterkt preget av det kollektive synspunkt om hva som tjener menighetens beste. Arbeidsgruppen peker på at det overordnede prinsipp i håndteringen av slike saker var *agape* som et uttrykk for Gudinspirert kjærlighet som kunne overvinne alt ondt. Men i denne verden rår ikke kjærligheten grunnen alene. Det er derfor allerede i nytestamentlig tid eksempler på at enkelt personer setter seg opp mot det overleverte ord eller de overleverte normer for kristent liv, og dermed skaper uro og splittelse i menigheten.

Selv om slike konflikter først og fremst skal løses innenfor menighetens egen krets, og med bistand av betrodde mennesker i menigheten, kan det likevel være noen situasjoner som gjør det berettiget å ta offentlig avstand fra dem som gjør urett, eller endog støte dem ut av menigheten. Det advares likevel mot å trekke konflikter mellom kristne inn for verdslige domstoler. Det vil til slutt være de betrodde personer eller endog apostelen selv som har den nødvendige autoritet til å treffe de avgjørende beslutninger i disiplinærsaker som måtte komme opp. Paulus selv refererer til midlertidige disiplinærtiltak i Korintmenigheten som var kommet i stand ved at et flertall av menigheten hadde blitt enige om det (2 Kor 2,6). Dette synes å tyde på at det i slike saker faktisk har spilt en viktig rolle hvordan den største del av menigheten har vurdert forholdet.

Når det så blir spørsmål om hvilke krav som bør stilles til menighetens ledere eller de eldste, så danner de pastorale formninger grunnmønsteret for hvordan en prests adferd bør være. Her finnes det en rekke særskilte krav som stilles til den som skal være forkynter og veileder i menigheten. Det tales om eksempefunksjonen og vokterembetet i tråd med den gammeltestamentlige forståelse av profeten som Herrens vokter overfor folkets synd og urett.

Det mønster som utviklet seg i tidlig kristen tid ble ytterligere forsterket og rendyrket i tiden etter Konstantin den store, slik at

det gjennom kirkens historie utviklet seg en kirkens rett, en kanonisk rett som også dreiet seg om plikter og oppgaver som prestene var pålagt, og som de ikke kunne forbryte seg mot eller løpe fra, uten at det fikk følger. I den engelske rapporten tales det om ansvarlighet som utmyntes i flere relasjoner. Det er en *institusjonell ansvarlighet* som presten skylder ovenfor sin kirke og den presterolle som en har gått inn i. Det er et *læreansvar* som gjelder plikten til å veilede menigheten med utgangspunkt i Guds ord. Det gjelder en *representativ ansvarlighet* som går på prestens symbolfunksjon i samfunnet som representant for en tro og en virkelighet som krever helhet og troverdighet. Videre tales det om en *ansvarlighet for å være eksempler* for menigheten, og det tales om en ansvarlighet når det gjelder *taushetsbelagt kunnskap* som presten får tilgang til i sjalesorg.

Men utredningen viser også til at prestene er vanlige mennesker og at de har sine krevende og belastende arbeidsforhold, som ofte kan gjøre det vanskelig å innfri alle forventninger. Prestene har også krav på beskyttelse for ikke å bli offer for utidige og grunnløse beskyldninger som måtte komme fra forskjellig hold. All ordening av disiplinær prosedyre i forhold til presteskaper må derfor også ta utgangspunkt i en rettferdighetstenkning og i naturlige rettsprinsipper som gjelder i samfunnet som helhet.

Den engelske utredningen legger naturlig nok stor vekt på biskopens rolle i disiplinærsakene. Dette henger sammen med den tilsynsmyndighet som biskopen er tillagt, og den spesielle oppgave som bispeordinasjonen tillegger biskopene når det gjelder å vokte den rene lære og verne menighetenes tro. Biskopen handler i slike spørsmål på kirkens og menighetens vegne og har derfor et kollektivt mandat som virker bestemmende inn på det personlige skjønn som biskopen måtte utøve i slike saker. Utredningen vil styrke biskopens mulighet til å ivareta denne oppgaven, ved å tillegge

bispeembetet avgjørende myndighet på forskjellige ledd i prosessen. Men utredningen anbefaler også at biskopen får rådgivere som han kan benytte seg av i aktuelle saker. Det viktigste nye i dette forslaget er imidlertid at de mer alvorlige disiplinærsaker foreslås løst på nasjonalkirkelig plan, for å sikre en mest mulig enhetlig behandling.

Når utredningen går inn på de konkrete saksområder hvor disiplinærforføyning kan komme på tale, søker den å definere forskjellige typer av «kirkelige forseelser». Disse svarer i stor grad til innholdet i de tidligere lover som kirken har hatt på dette området. Disse forseelser kan sammenfattes i følgende kategorier:

- Forseelser mot de kirkelige bestemmelser når det gjelder lære, ritualer eller gjennomføringen av seremoniene.
- Oppførsel som ikke er passende for den stilling og det arbeid som en prest har i pretestanden.
- Alvorlig, vedvarende forsømmelse av plikter.
- At presten er straffedømt i en verdslig domstol for en forseelse som det gis fengselsstraff for.

Det er interessant at disiplinærforføyning kan tenkes også når det gjelder forsømmelighet eller udugelighet i tjenesten. Ellers går forseelsene både på svikt i forhold til kirkens lære og de forordnede ritualer, så vel som på livsførsel som i en eller annen form bedømmes som upassende og ikke i samsvar med prestens etiske forpliktelser.

Det nylig vedtatte disiplinærreglementet inneholder en rekke bestemmelser om prosedyrer ved behandling av slike saker. Her skjernes det mellom mindre vesentlige og alvorlige forseelser, og det stilles formelle krav til måten klager blir fremsendt på. I utgangspunktet vil det være nok å fremføre en muntlig besværing, men for videre behandling ut over en første samtale med biskopen eller en han utpeker, vil det være vesentlig at saken følges opp på grunnlag av en formell skriftlig klage.

Det forutsettes forskjellige reaksjonsmønstre som kan komme på tale, etter sakens karakter. De mindre forseelser kan løses med at vedkommende som har forbrutt seg går i seg selv og mottar en mindre *irettesettelse*, som også klageren sier seg tilfreds med. Dersom klagen er mer omfattende og har stor sannsynlighet for seg, vil saken fra biskopens side normalt bli overført til noen av de personer eller organer som er til rådighet, inntil den eventuelt havner i det nasjonale «tribunal» for kirkedisiplin som foreslås opprettet. Underveis kan imidlertid saken også løses ved en *konfliktbehandling*, som kan gi et resultat begge parter vil gå inn på. Dette gjelder ikke minst der klagen gjelder uoverensstemmelse mellom prest og menighet eller klager fra en menighet på prestens forhold.

Biskopen kan også benytte seg av *advarsel* som er å betrakte som en formaning til presten om å avstå fra de handlinger som det er klaget over, dersom biskopen finner at klagen har vært berettiget. Det kan i neste omgang bli snakk om en *formell irettesettelse* som også vil kunne bli offentlig. Forøvrig forutsettes den nye disiplinærprosedyren i England at det kan komme på tale med *suspensjon* med en midlertidig fratakelse av embetet eller en tidsbegrenset eller varig *fratakelse av ordinasjonsrettighetene*. Det kan videre nevnes at Den engelske kirke også har en ordning med *lisens* som vanligvis følger med ordinasjonen, men som gjentas for utnevning til konkrete embeter - på mange måter en parallell til vår kirkes kollas. Prester kan også ha «*tillatelse til å utøve prestejernest*» som en ytterligere godkjenningssordning fra biskopens side og denne kan igjen tas fra vedkommende uten at ordinasjonen i sin helhet opphører å ha sin virkning. Det er altså en lang rekke virkemidler innenfor en disiplinærforføyning som den engelske kirke rår over.

Også i Tyskland har det lenge eksistert en kirkelig disiplinærdømstol. Den har vært ordnet slik at det både er de enkelte landskirker som har sitt rettssystem, og det fin-

nes en sentral rettsinstans for hele kirkesammenslutningen Den Forente Evangelisk-Lutherske kirke i Tyskland (VELKD). Her legges det også vekt på gjennomsluttede prosedyrer, og det påpekes at domstolen har større betydning for alle de saker som løses uten å komme for retten enn for de få som faktisk er blitt pådømt. (Den engelske kirkes utredning pekte også på at en lang rekke saker hadde funnet sin løsning underveis uten å komme til den mest omfattende rettshåndtering.) Det er også en viktig erfaring i Tyskland at de rettsavgjørelser som er fattet i kirkens egne domstoler overfor kirkens ansatte gjennomgående har blitt opprettholdt og fått rettskraft når de en sjelden gang har vært appellert videre til offentlige rettsinstanser eller blitt ført som private rettssaker i disse organer. Kirkens myndighet til selv å sette rett i interne forhold har i tysk statsforfatningsrett gjennomgående vært et anerkjent prinsipp.

Den nyeste amerikanske lutherske kirkekonstitusjonen for Evangelical Lutheran Church in America (ELCA), som ble utarbeidet i forbindelse med sammenslutningen av de to tidligere kirkesamfunnene ALC og LCA i 1986, har også en forholdsvis utførlig beskrivelse av hvordan den interne disiplinærmyndighet skal håndheves.

Konstitusjonen legger myndigheten og ansvaret for disiplinærsaker i hendene på synoden som også har ansvar for å godkjenne personer med tanke på ordinert preste-tjeneste og også skal utøve tilsyn med forholdene mellom prest og menighet. Det sies derfor at synoden skal ha ansvar for disiplinærsaker på vegne av kirken og i fellesskap med den. Dette innebærer at det bygges opp et system som primært er forankret i bispedømmene (synodene). Det etableres to komiteer for å ta seg av prosedyren i disiplinærsaker. Den ene kalles konsultasjonskomiteen og er en synodeoppnevnt komitee med 12 personer, hvor biskopen er medlem *ex officio*. Ellers er den sammensatt med et likt antall geistlige og lekfolk. Denne komiteen skal søke å håndtere sakene på det

konsultative plan, med den mulighet at det ikke blir nødvendig å gå inn i en større rettsforhandling om de aktuelle tvistespørsmål. Det er et mål å løse problemene internt, på lavest mulig plan i kirken.

Dersom det likevel viser seg å bli nødvendig med en mer omfattende saksprosedyre, går saken videre til en komite som kalles disiplinærkomiteen. Denne er sammensatt av 6 personer fra bispedømmet, og 6 som utpekes av kirkens sentralråd og hentes ut av en liste med 21 navn som dette rådet har oppnevnt. Disse medlemmer tiltrer altså saksbehandlingen sammen med 6 representanter for bispedømmet når en mer omfattende saksbehandling kan komme på tale.

Konstitusjonen har klare regler om hvilke forseelser som forårsaker disiplinærbehandling.

- Å forkyne og lære i strid med den tro som kirken bekjenner.
- En opptreden som ikke er forenlig med prestens stilling som prest.
- Å forrakte eller krenke de tjenesteoppgaver eller standarder som kirken har stilt opp for dem som innehar tjenesten med ord og sakrament.
- Vedvarende forakt for de bestemmelser som konstitusjonen og regelverket gir for kirken.

Når en sak vurderes som umulig å løse ved megling i konsultasjonskomiteen, går den videre til disiplinærkomiteen, som sørger for at anklagene blir skriftlig utformet, og gir skriftlig informasjon til den anklagede om hva saken gjelder. Deretter innkalles den anklagede og klageren til en foreløpig behandling av saken, og komiteen vurderer hvilken disiplinærstraff som kan være passende for den saken det gjelder. Deretter blir det innkalt til en høring hvor den anklagede prest og anklagerne får 20 dager på seg til å fremkomme med saksforklaringer og vitner som kan belyse saken. Etter denne høring fatter disiplinærkomiteen beslutning om hvilken forføyning som ansees

passende, og avgjørelsen er endelig hvis den anklagede ikke benytter seg av retten til å appellere til en appellkommisjon sentralt i kirken.

De disiplinære forføyninger som kan komme på tale er

- Privat irettesettelse og formaning av biskopen i bispedømmet.
- Suspensjon fra stillingen eller funksjonene som ordinert prest i kirken for en avgrenset periode eller inntil det er tilfredstillende vitnesbyrd om anger eller forandret opptreden.
- Å bli fjernet helt fra den prestelige tjeneste i kirken.

Konstitusjonen legger vekt på at alle disiplinærsaker skal behandles med samme krav til rettferdighet og respekt for både anklagerens og anklagedes rettigheter som dem man finner i den sivile rettspraksis.

Det er interessant at denne rettsprosedyre som ble utformet for presteskapet i den endelige konstitusjon blir stående som en særbehandling av prestene. I det nest siste utkastet var det et forslag om at også de øvrige kategorier av kirkelige tjenestemenn skulle behandles disiplinært etter tilsvarende regler. Dette gjaldt for kategorien som ble kalt «Associates in ministries» og kategoriene diakoner og diakonisser, samt en type kateketer som forekom i den Amerikanske Lutherske Kirke (ALC). I den endelige konstitusjonen var disse tatt ut, og under avsnittet om «Associates in ministries» står det nå bare at disiplinærsaker for denne gruppen skal reguleres ved en såkalt «standing resolution». Dette viser at den nye kirke vek tilbake for å utvikle en tjenstedifferensiering etter tilsvarende mønster som vi har i Den norske kirke.

Den dansk-norske tradisjon

I den dansk-norske tradisjon har det vært en særegen blanding av kirkelig rettsforegang og verdslig rettsbehandling i saker mot prester gjennom århundrene siden

reformasjonen. I stor grad var det Kongens eller den sivile øvrighets rettsapparat som trådte inn også når det gjaldt spørsmål om avsettelse av prester eller ileggelse av ordensstraffer. Men det fantes også kirkelige rettsinstanser som ble holdt i hevd gjennom forholdsvis lang tid. En av disse var prosteretten som i første omgang trådte sammen når en prest hadde forbrutt seg med lære eller liv. Den berømte vranglæresaken i Skien mot brødrene Hiorth på begynnelsen av 1600-tallet ble i første omgang behandlet i prosteretten, før den etterhånden ble avgjort ved Kongelig beslutning. I ekteskapsaker og andre saker som ofte hadde elementer både fra sivil rett og kirkerett beholdt domkapitlene lenge sin selvstendige domsmyndighet. De framsto etterhvert i juridisk forstand som en konsistorialrett med stiftsamtmannen som den øverste leder, men også med biskopen som en viktig aktør.

Biskopenes reelle myndighet til å gripe inn overfor prester ble det stort sett vernet om i kirkelovgivningen fram mot den omfattende lovgivning på 1680-tallet. Men også her måtte biskopen når det kom til stykket, benytte seg av det verdslige rettsapparat for å få gjennomslag for sine beslutninger. Ved en rekke kongelige reskripter ble det fastsatt bestemmelser om presters forhold når det gjaldt lære og liv, og også om følgene av en eventuell dom eller avskjedigelse. Det kongelige reskript fra 1745 har her vært regnet som det viktigste grunnlag for en mulig embetsfortapelse med tap av ordinasjonsrettighetene til følge.

Til den rådende situasjon i Den norske kirke

I den nyeste kirkeloven av 7. juni 1996 er denne bestemmelsen erstattet med bestemmelsen om at departementet kan avgjøre spørsmål om embetsfortapelse etter biskopens tilråding, og også avgjøre om dette skal skje for en begrenset tid eller for alltid

(§ 32). Samtidig forutsetter loven imidlertid at bispedømmerådene som tilsettingsorgan skal tillegges myndighet også til oppsigelse, ileggelse av ordensstraff o.l. (§ 23). Denne naturlige følge av ansettelsesmyndigheten er ennå ikke overført til bispedømmerådene. Det må vel også til en noe grundigere utredning om forholdet mellom biskopens tilsynsmyndighet og bispedømmerådets avgjørelsesmyndighet i disse saker, så vel som en grundigere gjennomgang av de aktuelle prosedyrer for håndtering av sakene.

Det synes imidlertid å være en økende konsensus om at det er berettiget og nødvendig med regler som gjør det mulig å håndtere disiplinærspørsmål på en forsvarlig måte også i Den norske kirke. Her brytes en rekke forskjellige motiver og hensyn med hverandre. Noe kommer fra den alminnelige yrkeslovgivning og profesjonslovene, særlig fra Tjenestemannsloven og dens bestemmelser om pliktoppfyllelse og lojalitet i tjenesten. Også prester vil måtte bedømmes i forhold til om de fremtrer på en måte som er tjenesten verdig.

Fra kirkelig pastoral tenkning vil det kunne fremføres med styrke at ordinasjonsforpliktelsen har rettslig gyldighet i forhold til prestatjenesten, og at brudd på ordinasjonsforpliktelsen eventuelt må kunne følges opp i en disiplinær sak. Det er interessant å merke seg hvilke kriterier som i dag særlig står i fokus når det gjelder brudd på prestens tjenesteplikter:

- Med opprettelsen av lærenemnd for Den norske kirke er det en uttalt forutsetning at det kan komme på tale å avsette prester dersom de *bryter alvorlig mot den offisielle kirkelære*. Grensen for det teologiske mangfold i kirken er neppe satt en gang for alle, men at det finnes grenser er det enighet om. Lærenemnda kan sees som et resultat av Hognestad-saken og regjeringens overprøving av biskopenes votum i forbindelse med hans egnethet til prestatjeneste. At han på forhånd var ordinert, gjorde det mulig for regjeringen

å sette ham inn i embetet også uten biskopens kollas. I ettertid vil det neppe være tenkelig at en tilsvarende avgjørelse kan fattes i et ansettelsesorgan mot det votum som en eventuell lærenemnd måtte komme med. Det er også mye som tyder på at biskopens kollas og tilsvarende tjenestebrev for vigselede diakoner og kateketer får større betydning som en legitimering av deres tjeneste. Dersom vedkommende ikke er ordinert eller vigslet, og biskopen ikke finner søkeren egnet til tjenesten, er det i dag utenkelig at vedkommende ville kunne tiltre en stilling uten den formelle godkjenning som ordinasjon eller vigsling innebærer.

I boken *Embetsplikt og lojalitet* (1980), som professor Ivar Asheim laget som en utredning for Bispemøtet, trekker han opp viktige prinsipielle retningslinjer for lærefrihet og lojalitet i prestedtjenesten. Bispemøtet uttalte i tilslutning til utredningen at det finnes grenser for hva kirken kan avfinne seg med når det gjelder brudd på sentrale lærestandpunkter av dogmatisk eller etisk art. Presteløftets forpliktelse til forkynnelse ut fra Guds ord og kirkens bekjennelse gir en pekepinn om at ikke alle teologiske meninger kan fremsettes som en forkynnelse på kirkens vegne. Det er forskjell på den rolle presten har på prekestolen som forkynner og den teologiske tankeprosess og meningsbrytning som skjer i de teologiske miljøer.

- Når det gjelder *prestens livsførsel* vil det også være mange som innser at forhold eller handlinger som innebærer overgrep mot andre mennesker, f.eks. seksuelle overgrep mot mindreårige eller seksuell tilnærming i en sjelesorgsituasjon fra prestenes side, er uforenlig med prestedtjenesten og gir grunnlag for disiplinærforføyning og eventuell fratagelse av tjeneste og ordinasjonsrettigheter. At det også kan forekomme andre forhold i presters liv som skaper problemer for

fortsatt tjeneste, f.eks. i økonomiske saker, ved overdrevent alkoholbruk o.l. vil det også være forståelse for.

- Det er også grunn til å peke på den engelske kategorien av *konflikter* som blir påklaget hvor *prest og menighet*, eventuelt menighetsråd, står på kant med hverandre. Dersom slike tilfeller kan føres tilbake til urimelig opptreden av presten, vil det også i vår sammenheng være grunn til å vurdere disiplinærforføyninger.
- Biskopens veilednings- og påtalemyndighet når det gjelder presters *forhold til kirkens ordninger* hører også med i dette bildet. Selv om Den norske kirke neppe har tradisjon for en tilsvarende ritualstrengt som den engelske kirke har hatt med sin *Book of Common Prayer*, så vil det likevel måtte hevdes at ordinasjonsløftet forplikter prestene til å bruke kirkens liturgier slik de er foreskrevet og ikke endre eller føye til etter eget forgodtbefinnende. Det er i denne henseende ikke avgjørende om det dreier seg om liturgier som er fastsatt ved Kongelig resolusjon, som våre nåværende gudstjenesteformer, eller om det er nyere gudstjenestlige ordninger fastsatt av Kirkemøtet med myndighet delegert fra Kongen. I begge tilfeller er det rettskraftige vedtak som det hører med til prestenes embetsforpliktelse å etterleve.

Den engelske utredningen peker på nødvendigheten av at det gis god informasjon om de tiltak som eventuelt er påtenkt som disiplinærforføyninger. Både den anklagede og klageren bør gjøres kjent med hvilken forføyning biskopen eller den kirkelige disiplinærinstans vil kunne tenke seg å komme med. Dette kan på den ene side bidra til at noen saker løses i minnelighet før det blir nødvendig å iverksette drastiske tiltak, og det kan på den annen side ha den virkning at en disiplinærforføyning ikke kommer overraskende på den det gjelder. Dette bør være skriftlige informasjon som er tydelige og som viser dokumentarisk

hvordan saken har gått frem gjennom de forskjellige ledd.

Tilgivelsen, tjenesteforholdet og hensynet til menigheten

Mange er opptatt av de teologiske implikasjoner av at kirken gir seg i kast med rettslige prosedyrer av den art som er nevnt i det foregående. Mange spør om det ikke er rom for tilgivelse også for prester som har forgått seg, og mange kan ikke se sammenhengen mellom forseelsens art og den disiplinærforføyning som eventuelt blir iverksatt, særlig når det dreier seg om suspensjon eller fraholdelse fra å utøve prestatjeneste. Det er grunn til å understreke at den kristne omgang med feilende mennesker alltid må være preget av kjærlighet og mulighet for oppreisning, og at tilgivelsen alltid til syvende og sist ligger i Herrens hender. Men det er samtidig nødvendig å peke på at det ved siden av den vertikale relasjon mellom en overgriper og Gud finnes den horisontale dimensjon mellom

overgriperen og den fornærmede, eller mellom overgriperen og hele menigheten som et kollektivt fellesskap. Det er ikke å undergrave Guds tilgivende nåde når kirken mener at det ikke er grunnlag for å sette vedkommende tilbake igjen i tjeneste, fordi den nødvendige tillit for tjenesten har fått et grunnskudd. Hensynet til menigheten og tjenestens art som prestatjeneste vil som regel tilsi at den menneskelige relasjon kan være vanskeligere å gjenopprette enn Gudsforholdet, og at det derfor kan kreves en strengere reaksjon på det menneskelige og det tjenestemessige plan.

Det er gjort mange mindre utredninger om eventuell håndtering av tjenestemessige forsømmelser fra presters side de seneste årene, men ennå mangler det en grunnleggende utredning som den vi nettopp har sett fra den engelske kirke, hvor både de teologiske, juridiske og personmessige forhold blir tatt opp. At bispeembetet er blitt tydeligere profilert de siste årene, vil formodentlig også kreve en ytterligere utredning om biskopens rolle i disiplinærsaker.

Fagforening for utilbørlege?

Av Egil Morland

I Innsteg

Eg sit med ein bunke førstesider frå laussalsspressa framfor meg. Dei handlar alle om prestar. Mest alle handlar om sex. Då har vi det som på journalistpråket heiter ein uslåeleg kombinasjon – religion og kjønsliv. Det som slår nesten like godt, er ein prest som slår. T.d. ein konfirmant. Æi av sidene handlar om det.

Lesarane som hastar forbi avisstativa veit ikkje det eg veit: At alt saman dreier seg om «berre» to saker. For det er eit poeng at unåden er ny kvar dag.

Ingen krympar seg meir enn prestar over slike overskrifter. Både fordi dei aller fleste tek fråstand frå moralske brest – anten dei skjer i det «profesjonelle» rommet eller på det «personlege» planet –, men også i fortviling over at krigsoverskriftene den aktuelle dagen og nokre dagar framover er det biletet mange menneske får av profesjonen vår. Og kva om dette over tid vert dei dominerande oppslaga – og ei slags referanseramme for slike som ikkje har regelmessig kontakt med kyrkja?

Og medan sakene vert sette «på dagsordenen», mellom anna i bispemøtet, slik at alle skal sjå at kyrkja tek dei på alvor, kjem *fagforeninga* på banen. Kva har ho der å gjera? Korleis kan kyrkjefolket akseptera at Den norske kirkes presteforening (PF) «for-

svarer overgripere», som det så smukt heitte i eit «kristeleg» dagsavisoppslag det så vidt var mogleg å dementera før det nådde trykksverta?

Nåde/unåde

Kyrkja sin bruk av omgrepa «i nåde» og «i unåde» har ført til mange urettkomne kommentarar. For tenestemenn flest vil ei avskils- eller straffesak handla om tap av stilling. Punktum. Det er sluttsteinen i ein sanksjonskjede, med brutale konsekvensar. Alle veit at når dèt skjer er det alvor. Men når avisene omtalar kyrkja blir resultatet ofte snudd på hovudet: Det som eigentleg er tap av stilling, blir utlagt som «lovet stillingen tilbake», p.g.a. dei ulykksalige orda: «Avskil i nåde». Endå alle veit at ingen stillingar står og ventar. Men dei færraste har føresetnader til å kopla «nåde» til det faktum at den prinsipielle retten til å forretta kyrkjelege handlingar ikkje er gått tapt.

Partstillhøve

Det er ein av konsekvensane av dei seinare års delegering av mynde til bispedømeplan, at bispedømerådet, men også biskopen, er blitt definert som «part» på arbeidsgjevarsida. Korleis går dette i lag med hans rolle som *pastor pastorum*?

Part eller *motpart* er så definitivt ikkje det same som *motstandar*. Det er Hovedavtalen sine reglar for utøving av medråderetten i statlege verksemdar som gjer at ein også på bispedømeplan må posisjonera aktørane i høve til kvarandre.

Det siste årets «palassrevolusjon», der mesteparten av biskopen sitt forvaltningsmynde, m.a. i alle saker som medfører budsjettmessige vedtak, vert ført over til bispedømerådet, løfter noko av denne arbeids-gjevaroppgåva vekk frå biskopen. Men slett ikkje alt. For bispe-institusjonen har også ei forvaltningsside. Ved den komande tenesteordninga for biskopar vil ein så bøta på nokre av dei utilsikta fylgjene av biskopane sitt tap av fullmakter.

Likevel står ein her overfor eit reknestykke som ikkje går opp, og vi lyt slå oss til tåls med at tinga går seg til under marsjen. I denne artikkelen vert det føresett at biskopane på ei rekkje punkt ikkje fullt ut er, men *representerer* arbeidsgjevar, og at prestane må ta konsekvensen av det. Det er også mi meining at det bør vera slik, og at det vil vera ei ulykke om embetet (og departementet) sitt tradisjonelle forvaltningsmynde heretter restlaust går opp i råda sine fullmakter.

II Kyrkjeleg jurisdiksjon?

I straffesaker, eller saker som gjeld tenesteforsøming, finst det ikkje eit eige kyrkjeleg jurisdiksjonsområde innanfor statskyrkja sine rammer. I tidlegare tider hadde vi både «Provsterett» og «Konsistorialrett». Desse fall bort ved Straffeprosesloven av 1887 og 1902. Etter den tid vart geistlege straffesaker og andre saker om geistlege tilhøve viste til dei alminnelege domstolane. Også etter den tid skulle det vera vitskapleg sakyndige (d.e. teologar) til hjelp for retten, når det etter rettsspørsmålet sin art var trong for det. Men samstundes miste biskopane påtalemynde, om dei enn i somme

saker framleis kunne koma med oppmøding til retten, eller gje erklæringar i dei aktuelle sakene.

I hovudsak er det framleis der vi står.

Presteforeninga si rolle

I dette biletet skulle det vera relativt klårt kvar fagforeninga kjem inn når ein prest er klaga: Ikkje som «fag»ekspert, korkje på etikk eller teologi – eller jus, men som *interesseorganisasjon*. Det er tale om å sjå kva løysingar og disposisjonar som er moglege, sett frå medlemmet si side. Det dreier seg vidare om å gje eller henta inn juridisk ekspertise, og gje sine tilrådingar. Derimot er det ikkje ein interessefellesskap med den klaga, dersom ein skjønar det i retning av å bagatellisera alvor, forpurra adekvate reaksjonar, eller halda fakta attende. Slik sett skal fagforeninga si rolle vera å ta vare på rettstryggleiken. Rettstryggleik omfattar nemleg meire enn det som til slutt endar for retten. I ei tid og i ein situasjon når det meste rasar sammen rundt eit menneske og vedkomande sin familie, er det nødvendig at ein utanforståande instans kan hjelpa til og gjera opp status.

Mindre enn det bør ingen tilsett i kyrkja forventa av den foreninga ein har betalt sine medlemspengar til. Men stort meire har ei forening som PF heller ikkje å by. I Danmark engasjerer Præsteforeningen seg for tida i ei oppseiingssak der eit av deira medlemmer er klaga for å stå for ei baptistisk forkynning. Det er utan tvil ein rett klage, dersom eg skal døma utfrå dei papira eg har sett. Men det vil vera vanskeleg å tenkja seg PF i ein liknande situasjon her.

I tillegg har PF hos oss den hovudregelen at dersom eit medlem ikkje høyrer på og rettar seg etter dei råd som vert gjevne, så skilst vegane. Det er eit ikkje heilt forsvareleg prinsipp, kanskje, men mangel på økonomiske ressursar har gjort det nødvendig.

III «Yrkesetikk» – eit tilsetjingsvilkår

Det har i dei siste års debatt vore gjort eit visst poeng av at prestane og kyrkja ikkje har yrkesetiske reglar, og at det ikkje finst eit «Preste-etisk Råd», etter modell frå andre – og dermed presumptivt meir «profesjonelle» – yrkesgrupper. Har dette vore ei forsøming hos dei ansvarlege?

Ei rask gjennomlesing av det som finst av yrkesetiske retningslinjer i andre profesjonar, det gjeld særleg dei helsefaglege, gjev eit klårt inntrykk av at det her ikkje dreier seg om dei store landevinningar i refleksjon og innsikt: Det dreier seg om høvisk og respektfull omgang med pasientar og pårørande, personleg ansvar og plikt til fagleg ajourføring, toleranse og lojalitet i kollegaforhold, og positiv profilering overfor omverda.

a. Overordna lovverk

Men det er ikkje desse reglane som garanterer kvalitet og fagleg nivå hos yrkesutøvaren. Det er heller ikkje dei som gjev offentleg legitimitet, eller sikrar mot brot på gjevne føresetnader for tenesta. Det er ikkje dei ulike organisasjonane sine yrkesetiske reglar som sikrar pasientar/klientar sin rettstryggleik. Det er det dei overordna *lovene* som gjev.

Alle som arbeider innanfor det offentlege, er omfatta av Lov om behandlingssmåten i forvaltningssaker (Forvaltningsloven), Lov om offentlighet i forvaltningen, Lov om offentlege tjenestevister og Lov om statens tjenestemenn (Tjenestemannsloven) m.m.

I desse lovene finn vi det meste omtala: Reglar for teieplikt, (in)habilitet, sakshandsaming etc.

b. Etats-lover

Det neste trinnet er t.d. for helsepersonell helselovene, som omfattar det spesifikke området ein arbeidar innanfor, og deira ret-

tar som ein der kjem i kontakt med (t.d. lov om psykisk helsevern). Prestar har også ei rekkje slike lover å forhalda seg til (ekteskapslov, forskrift for mekling etc.). *Kyrkje-lova* vil meir eller mindre presist definera reglar, ansvar og plikter for dei ulike aktørane på dette planet.

c. Profesjons-lover

Endeleg har vi lover, tenesteordningar, reglar og forskrifter som går direkte på *profesjon*. For prestar gjeld dette i første omgang ordinasjonen, og i andre omgang Tjenesteordning for menighetsprester. (I parantes: Desse er, som overordna regelverk, også avgrensande for omfanget av den instruks bispedømeråd og evt. fellesråd kan gje for presteskabet).

Det er formaninga, lovnaden og hands-påleggjinga med bøn (ordinasjonen), saman med tilsetjinga i konkret stilling, som representerer den offentlege godkjenninga for den tilsette. Dette er samstundes samfunnet sin «garanti» til alle brukarane om at prestar for det første er kvalifiserte til det dei skal gjera, og at dei for det andre ved lovnaden gjev seg inn under dei ordningar som sikrar dette. For prestar er dette, i tillegg til det nemnde lovverket, framfor alt å finna i det personlege tilsynet under ein biskop.

d. Ordinasjon og tilsyn

Kravet til prestar sin yrkesetikk kan ikkje formulerast meir forpliktande enn dette (frå ordinasjonshandlinga):

- at du forkynter Guds ord klårt og reint..., og forvaltar dei heilage sakramenta etter den skipnad Kristus sette...
- at du i sjelesorg og skriftemål har omsut for kvar einskilt...
- at du trufast rettleier og formanar til sann omvending...
- at du sjølv og av hjarta legg vinn på å leva etter Guds ord, og i studium og bøn...etc.

Tenesteordninga fylgjer dette opp, ved først å

nemna primæroppgåvene, og deretter ved ei rekkje paragrafar, som regulerer ansvar og plikter.

IV Yrkesetikk – kvifor (ikkje)?

Presteforeninga har fleire gonger opp gjennom åra diskutert trongen for spesifikke yrkesetiske reglar – ein *codex eticus*. Det kan godt henda at konklusjonen på den omfattande drøftinga som no er på gang, vert at slike reglar er tenlege. Men det er samstundes interessant å registrera at når ein så langt har konkludert annleis, så skuldast det m.a. ein «frykt» for at yrkesetiske reglar kunne koma til å devaluera verdien av den faktisk gjeldande (ordinasjonsforpliktinga), og i praksis flytta fokus frå denne.

Andre har gjort presis den same vurderinga. I ein syrleg petit-artikkel i Dagbladet 4.10.1996 skriv Dag Kullerud ironisk om meldinga som fortel at PF (kanskje) skal få sine yrkesetiske reglar:

«Her skal det bare registreres at de bibelske ord om nestekjærlighet og at det dere har gjort mot en av disse minste, det har dere gjort mot meg – at dette ikke er tilstrekkelig for dagens skriftlærde. Skjønt, det har vel alltid vært en skriftlærd spesialitet dette å innføre flere bokstaver.»

Det er samstundes både mogleg og sannsynleg at drøftingane om ein eigen yrkesetikk har oversett andre viktige spelereglar som må følgjast også for prestar (og som vi truleg har alt for liten kunnskap om), så som profesjonalitet i konfident/klient-relasjonar, medvit om hersketeknikkar og utnytting av den pr.definisjon veikare part.

Samstundes vil ein yrkesetisk debatt mellom prestar måtta avvisa det til dels tydelege skiljet mellom yrke og privatliv som andre kan «unna» seg. Det som i andre profesjonar isolert sett kan vera teikn på eit sterkt yrkesetisk medvit, men med privatlivet ute av synsfeltet, kan for prestar vera eit teikn nettopp på dårleg profesjonell integritet.

V Prestar sitt rettsvern

Kyrkjelova §32

Etter Grunnlova §22 kan geistlege embetsmenn ikkje avsettast utan etter dom, og dei skal, når det er aktuelt med suspensjon, straks settast under tiltale. Når dei fleste prestar no er tenestemenn, så er det Tjenestemannsloven (sjå «Forskrift om tilsetting av menighetsprest», §18), med visse unntak, som gjeld. I same paragrafen heiter det at departementet kan gjera vedtak om oppseiing, ordensstraff, avskil og suspensjon. *Vi må skjønna dette slik at ein i slike saker då er underlagt dei prosedyrene tenestemannsloven foreskriv.*

I avskilssaker kjem vi ganske raskt opp i ein dobbel problematikk, som rett nok ikkje er heilt utan parallelar i andre yrke (t.d. advokat og lækjar): I tillegg til tap av stillinga er spørsmålet korvidt dei såkalla ordinasjonsfullmaktene står ved lag. Praksis har frå gamalt av vore slik at saker som gjeld tenesteforsøming av alvorleg art, sjeldan har kome for domstolane. Etter søknad har presten fått avskil i unåde når bakgrunnen er umoral, og i nåde, dersom presten finn at han ikkje lenger kan gjera teneste i lojalitet mot kyrkja si vedkjenning.

Men, som vi kjenner til, også i saker av førstnemnde kategori har ein, dersom det er tale om erkjent skuld, og det ikkje av allmenne omsyn er blitt ført straffesak, gjeve avskil i nåde. I såfall er det prinsipielt mogleg å søkja stilling eller embete på ny.

I alle høve har kyrkja i praksis oppfatta det slik at såvel dom frå tenesta som avskil i unåde også har ført til tap av presterettar.

Den nye kyrkjelova sin §32, som handlar om tap av presterettar, kallar på fleire måtar på merksemd frå ei fagforening. Paragrafen har nokre nyansatsar. For det første gjer ein dei tidlegare reglane for embetsmenn også gjeldande for tenestemenn. For det andre opnar ein opp for at tap av presterettar ikkje nødvendigvis må vera «for alltid», ved dette tilleggset: *«eller for den tid departementet bestemmer.»*

Dersom vi her får inn forsvarlege prosedyrer, sjå nedanfor, er det grunn til å sjå positivt på dette. I spørsmål om ordinasjonen sin karakter og tap av presterettane, er det absolutt trong for - av *teologiske grunnar* - å drøfta ei oppmjuking av livstidsdom-effekten av gjeldande reglar.

For det tredje heiter det no i andre ledd i paragrafen at også prestar som ikkje er i statleg prestestilling, kan missa desse rettene for alltid eller for ei avgrensa tid «når vedkommende ved utilbørlig adferd viser seg uverdig til å være prest eller bryter ned den aktelse eller tillit som er nødvendig...». Her er tenestemannsloven blitt gjort gjeldande utanfor sitt område.

Eg ser liten grunn for PF til å protestera mot denne saklege utdyinga. Det er tvert om slik at personar som for ei tid eller for resten av livet går over til andre yrke, også for det som gjeld prestefullmaktene står til ansvar for kyrkja og er under ein biskop sitt tilsyn. I eldre tiders norsk kyrkjerett har ein teke det for gitt at overgang til eit borgarleg yrke fører til at presterettane fell bort, (med mindre «særegne Omstændigheter» (Broch) gjer det naturleg å gje fullmakter i avgrensa høve), utan at ein dermed krov reordinasjon dersom det skulle verta aktuelt å gjera teneste som prest igjen.

Derimot er det ikkje klårt korleis departementet tenkjer seg dette praktisert. I kommentarane til paragrafen heiter det at «vilkår for tap av presterettighetene er i slikt tilfelle de samme som for avskjed etter tjenestemannsloven §15 første ledd bokstav b.»

Men denne paragrafen handlar om avskil frå ein stilling, og gjeld ikkje «lisensen» til yrkesutøving. Dei aktuelle prestane har ingen stilling å bli dømde frå. Det er heller ikkje lett å sjå for seg at ein prest utan statsstilling går til sak mot staten fordi han har fått «avskil» frå å kunna bruka presterettane sine av ein biskop. Men presten vil i alle høve kunna dokumentera *rettsleg interesse* i ei slik sak.

Presteforeninga har etterlyst nærare prosedyrer for vegen fram til tap av presteret-

tar. Vi får tru at det bak formuleringa «eller for den tid departementet bestemmer», ligg ein innarbeidd praksis om samarbeid mellom departement og biskop, og at departementet i saker som gjeld ordinasjon og tap av presterettar aldri vil gjera vedtak på tvers av biskopens råd. Men i den grad loven også speglar av meir prinsipiell kyrkjerettstenkning, må det vera eit krav at m.a. denne paragrafen fører til utarbeiding av forsvarlege prosedyrer.

Det er ikkje berre eit oversensitivt og mistenksomt sinn som gjev grunn til å skriva dette. I forklaringa til §12 i den enno ikkje vedtekne tenesteordninga for biskop skriv departementet at «En person som er fratatt retten til å utføre preste-tjeneste.. kan ikke få en slik rett tilbake på annen måte enn ved vedtak av departementet. Dette begrenser også biskopens ordinasjonsmyndighet.» (mi uth.)

Det kan uansett tenkjast at ei fagforening blir engasjert i ei slik sak; det kan t.d. skje dersom tap av presterettar skuldast meir allmenne teologiske vurderingar, synet på biskopen eller lojalitet mot kyrkjeordningane, og ikkje straffbare tilhøve.

Straffelov og tenestemannslov

Tjenestemannsloven, §15b) slår fast at ein embets- eller tenestemann kan gjevast avskil når vedkomande «ved utilbørlig adferd i eller utenfor tjenesten viser seg uverdig til sin stilling eller bryter ned den aktelse eller tillit som er nødvendig for stillingen.»

Det er altså ikkje gitt at slike tilstandar fører til straffesak, og etter denne loven gjeld ikkje foreldelsesfristane, slik som for straffeloven. Paragrafen er sjølv sagt heller ikkje til hinder for at det kan reisast straffesak mot vedkomande, også med tap av stillinga som mål, slik det i Straffelovens §29 er formulert: «når almene hensyn krever det.»

Fagforeninga sin medverknad i personalsaker som fører til ordensstraff eller oppseiing er heimla i lovverket. Såleis heiter det

i Tjenestemannsloven sin §18, at alle dei rettar ein tilsett har etter forvaltningsloven, gjeld. §12 i forvaltningsloven slår fast at «En part har rett til å la seg bistå av advokat eller annen fullmektig på alle trinn av saksbehandling.

Som fullmektig kan brukes enhver myndig person *eller organisasjon vedkommende er medlem av.*» (mi uth.)

Same paragrafen viser at alt som skjer i saka, kontakt med den tilsette, meldingar etc. kan gjerast ved fullmektig, og parten *har rett til å ha med seg fullmektig når han møter personlig for forvaltningsorganet.*» (mi uth.)

Det har vore tilfelle der desse rettane har skapt vanskar. Ein biskop vil gjerne tala på tomannshand med ein prest, sjølv om han er viss på utfallet av sak og samtale. Kan då tilsynsfunksjonen isolerast frå forvaltningsorganet, slik at forvaltningsloven sine reglar ikkje gjeld? Eller er det bispedømerådet som er det eigentlege forvaltningsorganet for ein tenestemann, tilsvarende det Kongen er for ein embetsmann, slik at biskopen uansett kan forlanga samtalar utan fullmektig til stades?

Sjølv om det under sterk tvil kan svarast ja på desse spørsmåla, så er situasjonen likevel slik *realiter* at det er biskopens votum som er avgjerande i ei evt. seinare utvikling av saka, jfr. ovanfor. Det er difor grunn til å rå til at eit ønskje om medsitjar vert imøtekome. Dessutan: Sakleg sett vil ei avskilssak på dette punktet i utviklinga vera forbi sjelesørgjar-stadiet, og alt som skjer kan koma til å ha relevans for den seinare evt. rettslege prøvinga.

Dersom ein biskop/eit bispedømeråd sender over tilråding om ordensstraff eller oppseiing til departementet, skal vedkommande prest gjevast høve til «å forklare seg muntlig for den myndighet som skal avgjøre saken.» (Tj.m.l.§18.1) Også då har vedkommande rett til «å la seg bistå av en tillitssvalgt eller annen rådgiver.»

Ein har ikkje alltid teke omsyn til denne retten, eller ein har gløymt å gjera den som

er klaga merksam på sine rettar. Men for presteskabet har det vore godt at departementet har ein slik snakke-fase i vurderinga av ei sak, før evt. oversending til Regjeringsadvokaten. Det kan gjelda slike prosaiske sider som konsekvensar av ulike utfall av saka - for teneste, pensjon og tidsperspektiv, men også at dei val vedkommande gjev *kan* få konsekvensar for vurderinga av nåde/unåde (som er noko anna enn billeg kjøpslåing om «nåden»).

Det er her tale om forvaltningsorganet sine resonnement før det vert kasta eit evt. rettsleg lys over saka. Først når det skjer er saka ute av forvaltningsorganet sine hender.

VI Konklusjon

Rettstryggleik og fagforening

Det er ingen grunn til å problematisera at fagforeninga finn ein plass ved den presten si side som er klaga for det eine eller det andre. Overalt i samfunnet elles vert det tala varmt for ombod av ulike slag. Ikkje fordi styresmaktene ikkje respekterer brukarane sine interesser, men nettopp fordi dei gjer det! Hovedavtalen i staten kviler på den føresetnaden at alt som vedkjem dei tilsette sine interesser og deira rettar, kan ivaretakast gjennom den organisasjonen dei er medlemmer i. Ja, retten til medverknad, informasjon og drøftingar skal nettopp utøvast gjennom slike organ. Partane er kvar for seg forplikta på at alt arbeid skal skje til beste for den verksemda ein arbeider innanfor.

Dersom fagforeninga i personalsaker vert opplevd som eit hår i suppa, som fører oppsyn med og innskrenkar den overordna si maktutfolding, så desto viktigare: Her er det trong for deira intervensjon.

Men dersom engasjementet kan bli sett på som ei hjelp, slik at ingens rettar vert krenka, og som ei nødvendig støtte i ein vanskeleg situasjon - der «arbeidsgjevar»

pr. definisjon ikkje lenger eignar seg til det -, så er det presis den rolla ein bør streva etter. Kan fagforeninga dessutan påpeika forvaltningsfeil, t.d. om ankeadgang, manglande informasjon eller overhalding av fristar, så desto betre: Systemet fungerer!

Her stiller ikkje ein «kyrkjeleg» interesseorganisasjon på eit prinsipielt anna plan enn alle andre fagforeningar. Men ei kyrkje-medviten presteforening vil veta å gje rom til det personlege tilsynet. Ei slik fagforening vil avfinna seg med at det er ei rekkje vurderingar som er oss uvedkomande, og som gjer seg gjeldande før vi kjem på banen.

Yrkesetiske retningslinjer – for kva?

Yrkesetiske retningslinjer, med tilråding om sanksjonar, kan tenkjast på to plan:

1) For alle kyrkjeleg tilsette

Det er mitt skjøn at kyrkja som organisasjon ikkje treng slike reglar. Dei finst allereide, for prestar i ordinasjonen og tilsynet, med ei mogleg handsaming i lærenemnda i tillegg. For andre, t.d. medlemmer av råda, finst «reglane» anten i sokneprest, prost eller biskop sitt tilsyn, eller i kravet om å arbeida i lojalitet mot kyrkja si tru og vedkjenning.

2) For foreningsmedlemmer

I dette tilfellet bør brot på dei yrkesetiske reglane evt. kunna klagast inn til eit «Pres-

teforeningens etiske råd», som vurderer om brota er av ein slik art at dei bør følgjast opp av merknad, åtvaring eller eksklusjon av foreninga.

Eit slikt råd vil også kunna vurdere handlingar og koma med sin «dom», utan andre konsekvensar enn at dei som har forvaltningsmynde over dei tilsette kan gjera seg kjende med desse vurderingane. «Rådet» skal jo ikkje gå inn i biskopens eller tilsetjingsorganet sine oppgåver. Og det er å vona og forventa at eit slikt preste-etisk råd får andre saker å arbeida med enn slike som fører til avskil. Rådet kunne koma til å spela ei viktig rolle i å skjerpa prestar sine krav til profesjonalitet i all si yrkes-utøving, og ikkje minst på eit lite påakta område: Kollegialitetens.

Vonleg ville vi koma dit at ingen prestar ville leva godt med å ha fått merknader på rullebladet sitt, merknader som skuldast at profesjonen sine etiske reglar ikkje var fylgde.

Og sjølv om det er naturleg å tenkja at fagforeninga med ei slik ordning ville bli ein god medspelar for biskopar og rådsorgan, skal heller ikkje den motsette situasjonen utelukkast: At ein prest som er klagt eller som har fått refs, vender seg til PF med si sak: – Dette er eg klagt for, dette har eg gjort. Eg protesterer på den vurderinga at eg skal ha gått uetisk fram! Korleis vurderer de dette?

Vi kan gå spanande tider i møte!

Informasjonsstrøm, offentlighet og taushetsplikt

Av Ole Herman Fisknes

1. Informasjonsbehandling.

Alle mottar daglig en stor mengde opplysninger av ulikt slag og på forskjellige måter. Det meste går formodentlig inn av det ene og ut av det andre øret eller i papirkurven. Den overveldende informasjonsstrømmen gjør det vanskelig å skille viktig fra uviktig og dermed individualisere opplysningene, og verken hukommelse eller arkiv blir sikre hjelpemidler i ettertid. Dette må vi bare leve med, men ikke kapitulere for. Det blir viktigere enn noen gang å erverve eller oppøve evnen til å reagere instinktivt på opplysninger som er relevante i vår livs- eller arbeidssituasjon.

Jeg tror prester har et mer bevisst forhold til informasjonsstrømmen enn folk flest. Prester preges mer enn vanlig av sin yrkesrolle, og en forholdsvis større del av informasjonsmengden blir derfor undergitt en profesjonell behandling. Relevansvurderingen stopper da ikke ved spørsmålet om hvilke opplysninger en kan ha nytte av, men omfatter også spørsmålet om hvordan opplysningene kan brukes. Ved denne vurderingen kan presten hente kriterier fra mange sett av normer. Skikk og bruk, etikk, pastoralteologi, teologi, kirkekunnskap, profesjonshensyn og rettsregler har alle noe å bidra med, men her ligger det kanskje også et stort problem. Presten må nemlig

vite hvilket normsett de avgjørende kriterier hentes fra og hvordan motstrid mellom kriteriene skal behandles. Brukes opplysninger i samsvar med skikk og bruk, vil dette ikke alltid stå for en etisk eller pastoralteologisk dom, en bruk ut fra profesjonshensyn behøver ikke være teologisk forsvarlig, og en teologisk begrunnet bruk eller ikkebruk av opplysningene behøver ikke være juridisk forsvarlig. Det er min påstand at prester flest ikke er stødige i valg av kriterier.

Det er ikke min oppgave å prøve å belære presteskapet om hva slags informasjon som kan berike forkynnelsen, levendegjøre konfirmanttimene, gi trøst og veiledning for de som søker sjelesorg eller effektivisere arbeidet i menighetsrådet. Jeg skal i det følgende foreta det langt mer beskjedne å minne om at i den strøm av informasjon presten mottar finnes det opplysninger som er lovregulert. Rettsregler skiller seg fra andre normer ved det sett av negative sanksjoner som kan iverksettes ved overtredelser. Det kan derfor få dramatiske følger for presten å ikke beherske regelverket. Dette er komplisert fordi det spenner over opplysninger som det skal være full offentlighet omkring, som bare kan brukes til bestemte formål og som overhodet ikke kan brukes. Hovedvekten vil i det følgende bli lagt på denne siste del av regelverket, for det er her taushetsplikten befinner seg.

2. Presten har taushetsplikt

For å belyse et poeng fra innledningen, kan det være hensiktsmessig å starte med den nå opphevede bestemmelsen i Kong Christian Den Femtes Norske Lov av 15. april 1687, Anden Bog, 5 Cap., 19 Art. (NL 2-5-19):

«Præsten maa ikke aabenbare hvad nogen for hannem i lønligt Skriftemaal bekient haver, med mindre det kunde angaa noget Forræderj, eller Ulykke, som ved Præstens Aabenbarelse kunde forrekommis; Og dog bør dens Navn, som det bekient haver, saa vit mueligt er, at fortiis.»

Her ser vi hvordan rettsregelen direkte knytter seg til og støtter og forsterker den kirkelige handling «lønligt Skriftemaal». For å verne sakramentets hellighet var dette, som kalles skriftemålsseglet, meget tidlig absolutt etter katolsk kirkerett. Det har vært god teologi for mange norske prester også, men det har altså ikke vært gjeldende rett i Norge etter reformasjonen.

I dag er det § 22 i Tjenesteordning for menighetsprester som særskilt omhandler presters taushetsplikt, men der står det ikke annet enn at presten har taushetsplikt «etter gjeldende regler». Bakgrunnen for på denne måten å henvise til regler andre steder og ikke gi særlige regler for prester, er først og fremst at Tjenesteordningen er gitt ved kronprinsregentens resolusjon av 19. oktober 1990 i medhold av Grunnlovens § 16. Denne hjemmel er ikke sterk nok til å slå gjennom overfor lovbestemmelser om offentlighet og taushetsplikt. Fra 1. januar 1997 vil Tjenesteordningen være hjemlet i § 34 i ny lov av 7. juni nr. 31 1996 om Den norske kirke (kirkeloven), og da vil dens § 22 om ønskelig kunne få et mer omfattende og materielt innhold. Når man ser på det utall av taushetspliktsbestemmelser som finnes i helse- og sosiallovgivningen, kunne det være nærliggende å mene at regelverket spesielt for prester også burde utbygges. Jeg tror imidlertid ikke behovet er det sam-

me, og uklarhetene er neppe større enn at de kan løses ved tolking.

Tjenesteordningen gjelder i henhold til § 1 for offentlig tilsatte menighetsprester og for andre ordinerte prester så langt den passer. Det er ingen tvil om at § 22 gjelder for alle ordinerte prester i Den norske kirke, og dermed har jeg gitt spor for i hvilke retninger vi skal lete etter de «gjeldende regler» for taushetsplikt. Det ene sporet fører oss til taushetspliktens rake motsetning, nemlig lov av 19. juni nr. 69 1970 om offentlighet i forvaltningen.

Saksdokumentene i ethvert organ for stat eller kommune er offentlige. Menighetsprester er statstjenestemenn og derfor forpliktet til å la enhver få gjøre seg kjent med innholdet i dokumenter i en bestemt sak. Dette gjelder også journal og liknende register. Loven gjelder altså dokumentoffentlighet og ikke opplysnings- og møteoffentlighet. Dokumentoffentlighet er ikke bare et utgangspunkt for informasjonsbehandlingen, men den store hovedregel. Det finnes dog mange unntak, og det viktigste for prester står i lovens § 5a:

«Opplysninger som er undergitt taushetsplikt i lov eller i medhold av lov er unntatt fra offentlighet.»

Allerede her står vi overfor det problem at taushetsplikten gjelder «opplysninger» mens offentlighet gjelder «dokumenter», og det medfører at presten i henhold til paragrafens annet ledd kan bli nødt til å bruke taushetsplikten til å sladde ut deler av et brev og la resten være offentlig. Det skal temmelig godt skjønn og god teft til for å gjøre dette på korrekt måte. Heldigvis er det neppe så ofte at prester blir stilt overfor denne prøven og ikke kan unnta hele brevet fra offentlighet.

3. Den forvaltningsmessige taushetsplikt

Det er i lov av 10. februar 1967 om behandlingsmåten i forvaltningssaker (forvalt-

ningsloven) §§ 13 og 13a-f vi finner materielle regler om det som kalles den forvaltningsmessige taushetsplikt. Når jeg gikk veien om offentlighetsloven, var det selv sagt for å understreke at taushetsplikten står i en stor sammenheng hvor åpenhet og ikke taushet er lovgivers hovedanliggende. Riktignok har ikke prestens virksomhet stått sentralt i bildet ved disse overveielser, men det er viktig at prestene greier å løfte blikket og skue vidt omkring seg når de skal gi seg ikast med taushetsplikten som et rettsinstitutt.

Menighetspresten plikter etter § 13 «å hindre at andre får adgang eller kjennskap til det han i forbindelse med tjenesten eller arbeidet får vite om: 1) noens personlige forhold». Som personlige forhold regnes ifølge annet ledd ikke «fødested, fødselsdato og personnummer, statsborgerforhold, sivilstand, yrke, bopel og arbeidssted, med mindre slike opplysninger røper et klientforhold eller andre forhold som må anses som personlige».

Selv om loven ikke sier noe nærmere om hva som regnes som personlige forhold, er det liten tvil om at dette er slektskaps-, familie- og boforhold, fysisk og psykisk helse, karakter og følelsesliv, handlinger eller unnlatelser av infamerende karakter eller som gir uttrykk for holdninger eller innstillinger og en rekke opplysninger om den enkeltes utdanning, arbeid og økonomiske situasjon. Det meste av det presten ser og hører under en sorgsamtale i de etterlattes hjem, vil etter dette være dekket av taushetsplikten. Her er det viktig å merke seg at § 13 ikke begrenser seg til betroelser. Det presten får kjennskap til om avdøde vil således også være undergitt taushetsplikt, og det må mane prestene til omtanke for hva som kan brukes i talen under begravelsen som prestens opplysninger og hva som bør komme som opplysninger fra de etterlatte. Taushetsplikten gjelder også i forhold til et begravelsefølge.

I §§ 13a og 13b stilles det opp begrensninger i taushetsplikten som er av særlig

interesse. Disse bør prestene ha god innsikt i. Jeg skal ikke referere dem i sin helhet, men spesielt peke på at taushetsplikten ikke er til hinder for at opplysninger brukes med samtykke fra den de gjelder, blir gjort kjent for sakens parter, brukes til det formål de er gitt for, er tilgjengelig innen organet eller etaten og bringes videre til andre organer når det er nødvendig for at avgiverorganet skal kunne løse sine oppgaver.

Vi ser her at taushetsplikten er tilpasset forvaltningens behov. På en del områder har borgerne plikt til å gi opplysninger. Det er mulig man da har egne ordninger av hensyn til personvernet, men generelt må man nok kunne si at den som ønsker velferdsstatens goder, må betale med deler av sin personlige integritet. Reglene er imidlertid fortsatt gode nok til å stoppe den enkelte tjenestemanns mer personlige misbruk av opplysninger.

Taushetsplikten etter § 13 gjelder ikke bare offentlige tjenestemenn, men etter sin ordlyd enhver som utfører tjeneste eller arbeid for et forvaltningsorgan. Det betyr at ordinert prest som engasjeres av biskopen til å utføre vikartjeneste, også enkelttjenester, har taushetsplikt. Tilsvarende vil gjelde også når presten er engasjert av menighetsrådet til å holde ekstra gudstjeneste, fordi kirkelovens § 38 uttrykkelig sier at forvaltningsloven gjelder for menighetsrådets virksomhet.

Når presten så sterkt preges av sin yrkesrolle, skyldes det at man ofte må lure på om presten noen gang er privatperson. Det er bare opplysninger presten får i forbindelse med tjenesten som er undergitt taushetsplikt, og denne grensen blir det svært vanskelig å trekke. Høyesterett har avsagt en dom, inntatt i Retstidende 1989 side 1363, angående en sosialarbeider som hadde bragt videre meget sensitive opplysninger som var meddelt henne av en annen deltaker på en fest. Høyesterett fant at det forelå en straffbar krenkelse av taushetsplikten og la avgjørende vekt på at opplysningene til tross for situasjonen var meddelt henne i

hennes egenskap av sosialarbeider. Denne dommen gjør det nesten umulig å tenke seg at en menighetsprest skal kunne motta som privatperson opplysninger om personlige forhold fra en person som vet at det er presten opplysningene gis til. Adskillig større muligheter for et privatliv vil presten ha når det gjelder opplysninger som erverves på egen hånd eller gjennom engasjement i foreninger eller annen virksomhet utenfor tjenesten.

Krenkelse av taushetsplikten etter § 13 er straffbar i henhold til straffelovens § 121. Denne bestemmelsen ble endret i 1977 i sammenheng med at den forvaltningsmessige taushetsplikt ble gitt en generell regulering i forvaltningsloven og har nå bare betydning som straffetrussel. Som sådan omfatter den mer enn lovbestemt taushetsplikt idet den også gjør krenkelse av instruksfestet taushetsplikt straffbar. Det betyr f.eks. at mer detaljerte særregler for prester i Tjenesteordningens § 22 ville være dekket av straffelovens § 121.

4. Den yrkesmessige taushetsplikt

Det andre sporet som Tjenesteordningen legger ut, fører oss direkte til straffeloven, men da til § 144. Jeg tror at det er denne paragrafen presten oppfatter som *sin* lovbestemmelse om taushetsplikt, og som derfor fullstendig overskygger forvaltningslovens regler og forklarer det noe snevre perspektiv mange prester etter min mening har på taushetsplikten. Beskrivelsen av det straffbare forhold i straffelovens § 144 er imidlertid så viktig at den fortjener å bli gjengitt i sin helhet:

«Prester i statskirken, prester eller forstandere i registrerte trossamfunn, advokater, forsvarere i straffesaker, meklingsmenn i ekteskapsaker, leger, psykologer, apotekere, jordmødre og sykepleiere samt dissers betjenter eller hjelpere, som rettsstridig åpenbarer hemmeligheter,

som er dem eller deres foresatteetrodd i stillings medfør, straffes»

Gjerningsbeskrivelsen adskiller seg klart fra den i straffelovens § 121 ved at den ikke viser til taushetsplikt fastsatt andre steder, men selv angir taushetspliktens innhold. I motsetning til leger og andre, har presten bare denne lovbestemmelsen å forholde seg til når det gjelder det som kalles yrkesmessig taushetsplikt. Her er ikke poenget om man utfører tjeneste for stat og kommune eller ikke, men at samfunnet anser disse yrkesutøvernes virksomhet som så viktig for borgerne at de trygt skal kunne søke deres hjelp i sine mest personlige forhold. Oppregningen av yrkesutøvere er derfor uttømmende.

Det merkelige ved straffelovens § 144 er at den er forbundet med profesjonsmessig prestisje. Til tross for at regelen tar sikte på å styrke utøvernes yrkesetiske holdning ved å pålegge dem en straffesanksjonert plikt, oppfattes den av mange av disse utøverne som en rettighetsregel, og utøvere av flere andre yrker har i lang tid kjempet for å komme med i oppregningen. Man må imidlertid hele tiden holde fast på at det er den som betror seg som eier hemmeligheten som yrkesutøveren innvies i. Opplysninger som ikke er alminnelig kjent blir å regne som hemmeligheter selv om flere andre er kjent med dem. Betroelsen kan gjelde en tredje person, men det er likevel betroerens hemmelighet. Avgrensningen av bestemmelsens rekkevidde ligger ikke i «hemmeligheter» og «betrodd», men i «i stillings medfør». Det er innholdet i de oppregnede yrkesroller som angir hva slags hemmeligheter som ikke må åpenbares. Private betroelser vil derfor falle utenfor, men for prester blir det igjen spørsmål om de noen gang opptrer som privatperson, ihvertfall utenfor familiekreten. Betroelsen får ofte en annen karakter når den skjer overfor en prest, selv om vedkommende ikke har oppsøkt presten for å betro seg.

Det er alminnelig antatt at det må være en viss sammenheng mellom betroelsen og

utøverens yrkesområde, men her er grensene problematiske. Dersom formålet med å kontakte presten ligger innenfor dennes yrkeskompetanse, må alle fortrolige opplysninger behandles som betroelser selv om noen av dem objektivt sett ligger utenfor formålet. Har derimot formålet intet med prestens yrkesrolle å gjøre, vil opplysninger gitt for dette formålet ikke kunne anses som betroelser selv om de i og for seg er hemmelige.

Det har vært mye drøftet generelt om all yrkesmessig virksomhet går inn under «i stillings medfør». Konkret er altså spørsmålet om straffelovens § 144 legger til grunn en annen yrkesrolle for presten enn den som følger av Tjenesteordningens § 2. For meg er dette en temmelig umulig problemstilling, for det første fordi «i stillings medfør» isolert sett er uten mening, og for det andre er direkte misvisende fordi stilling jo peker mot et tilsetningsforhold. Poenget må være at ikke alle de opplysninger presten mottar under utøvelse av tjenesten kan betraktes som betroelser. Til det må det kreves at betroeren frivillig har bragt seg i et personlig forhold til presten. Opplysninger presten får som kirkebokfører og medlem av menighetsrådet er f.eks. ikke av denne karakter.

Dersom en ordinert prest er tilsatt som f.eks. saksbehandler ved bispedømmekontoret eller i et privat firma, blir situasjonen nærmest den motsatte. Da går «i stillings medfør» ikke på opplysninger presten mottar i denne stillingen, men bare som prest. Det mest nærliggende eksempel på dette er at en tjenestelig samtale utvikler seg til en sjelesørgersamtale. Jeg er litt overrasket over at jeg har hørt lite om at slike situasjoner har skapt problemer i forholdet mellom presten og arbeidsgiveren eller betroeren.

Den som «rettsstridig åpenbarer» hemmeligheter, kan straffes. Det er tilstrekkelig at én person er gjort kjent med opplysningene, og det hjelper som hovedregel ikke at denne selv har taushetsplikt, med mindre det da skulle være prestens betjent eller

hjelper. Reservasjonen om rettsstrid kan komme inn her, men går først og fremst på at opplysningene er meddelt videre med samtykke fra den som har betrodd seg, og dette behøver ikke nødvendigvis være den som opplysningene gjelder. For øvrig vil det ikke være rettsstridig taushetsbrudd å oppfylle den lovbestemte opplysningsplikten i straffelovens §§ 139, 172 og 387, eller gi nødvendige opplysninger i en nødrettssituasjon.

5. Taushetsplikten i noen typetilfeller

Den forvaltningsmessige og yrkesmessige taushetsplikt står ved siden av hverandre, og menighetsprester er bundet av begge. De dekker ikke hverandre helt, men i mange situasjoner er det likegyldig hvilket regelsett som anvendes fordi løsningen under enhver omstendighet blir den samme. Den aller viktigste forskjellen ligger i forholdet til vitneplikten. Riktignok går den forvaltningsmessige taushetsplikt foran vitneplikten etter tvistemålslovens § 204 og straffeprosesslovens § 118, og den yrkesmessige går på tilsvarende måte foran vitneplikten etter tvistemålslovens § 205 og straffeprosesslovens § 119. For den enkelte prest oppleves likevel forskjellen som stor, fordi departementet kan frita presten fra den forvaltningsmessige taushetsplikt slik at vitneplikt inntre, mens den yrkesmessige er absolutt. Dette betyr at vitneplikten inntre bare i den utstrekning opplysningene ikke også dekkes av den yrkesmessige taushetsplikt.

Prester som oppfatter taushetsplikten mer som en rettighet enn en forpliktelse, gjør mer ut av denne forskjellen enn det etter min mening er grunnlag for. Disse prestene har også problemer med uten videre å akseptere at taushetsplikten bortfaller ved samtykke fra den eller de som har krav på hemmelighet. Særlig tungt er det å godta at samtykket opphever den yrkes-

messige, i motsetning til den forvaltningsmessige, taushetsplikt for opplysninger som gjelder en tredje person. På den annen side kan de glede seg over at den yrkesmessige taushetsplikt gjelder også etter at den som har betrodd seg er død. Etter legeloven lempes taushetsplikten for leger i et slikt tilfelle, og retten kan legge vekt på dette når den skal avgjøre om den forvaltningsmessige taushetsplikt skal vike for vitneplikten.

Meldeplikt, og da særlig anmeldelsesplikt, er noe annet enn vitneplikt. Rundt omkring i lovverket finnes det mange enkeltregler om dette, men generelt er disse spørsmålene både usikre og omtvistede i relasjon til den forvaltningsmessige taushetsplikt. Forvaltningslovens § 13b nr. 6 gir adgang og ikke plikt til å anmelde lovbrudd uten hinder av taushetsplikten. Det vil meget sjelden være aktuelt for en menighetsprest å gå til anmeldelse, fordi andre organer i de alle fleste saker står mye nærmere til å behandle slike spørsmål. Muligheten kan dog ikke helt utelukkes. Både fødselsmelding, dødsmelding og prøving av ekteskapsvilkår kan gi holdepunkter for at det er begått straffbar handling, og anmeldelse kan sies å ha naturlig sammenheng med menighetsprestens kontrolloppgaver. Fra gammelt av har man nok antatt at presten hadde anmeldelsesplikt i slike saker, men det gjelder ikke i dag, muligens med et visst forbehold for prøvingsmyndigheten.

Lov av 17. juli nr. 100 1992 om barneverntjenester går i § 6-4 meget langt i å statuere meldeplikt for offentlige myndigheter om barns livssituasjon. Menighetsprester vil neppe sitte inne med slike opplysninger uten at de er dekket av den yrkesmessige taushetsplikt, og denne går for menighetsprester foran meldeplikten etter loven, men ikke når presten opptrer som mekler i ekteskapsaker. Det er derfor stadig bare påleggene i straffelovens §§ 139, 172 og 387 og nødrettsbestemmelsen som begrenser prestens yrkesmessige taushetsplikt. Bestemmelsene etablerer anmeldelsesplikt for blant annet grovere tilfeller av mishandling og

misbruk av barn, men poenget er ikke at overgriperen skal få sin straff, men at anmeldelse eller andre tiltak skal hindre at en forbrytelse blir begått eller noen uskyldig blir dømt for den. Det er derfor på sin plass å aksjonere ved kunnskap om misbruk av barn og grov kvinnemishandling som ofte skjer over lang tid.

I relasjon til den forvaltningsmessige taushetsplikt er menighetsprestene i et prestegjeld sammen et eget forvaltningsorgan. Det tjener intet fornuftig formål å legge opp til at det gjelder taushetsplikt dem imellom, selv om de fordeler forvaltningsoppgavene mellom seg. Klokker og andre som utfører tjeneste på prestekontoret tilhører samme organ og har adgang til de samme opplysninger som prestene. Det er arbeidsoppgavene og ikke enkeltheter ved tilsettingsforholdet som her er avgjørende.

Sammenslåing av prestekontoret og kontoret til menighetsrådet vil øke problemene i relasjon til taushetsplikten, fordi menighetsrådet og de som arbeider for det ikke har noe med prestenes særskilte forvaltningsoppgaver å gjøre. Prestene vil derimot som medlemmer av menighetsråd ha tilgang til taushetsbelagte opplysninger innenfor menighetsrådets forvaltningsområde. Det har vært lite drøftelse av disse spørsmål, og jeg er redd for at det kan tyde på at opplysningene flyter mer fritt rundt i systemet enn det egentlig er adgang til. Jeg tror ikke dette gjelder opplysninger som faller inn under prestens yrkesmessige taushetsplikt. Disse er på en helt annen måte den enkelte prests egen «eiendom» og er vel i langt mindre grad byråkratisert. Tross alt åpner forvaltningsloven for en langt mer fleksibel bruk av taushetsbelagte opplysninger enn det presten kan tillate seg etter straffelovens § 144.

Kontorordningen skaper imidlertid problemer her også fordi den kan gjøre det vanskelig å avgjøre hvem som er prestens «betjenter eller hjelpere» og hvem som ikke er det og derfor ikke må få kjennskap til de fortrolige opplysningene. Presten vil over-

hodet ikke ha adgang til å legge opplysningene fram i stabs- eller menighetsrådsmøte, heller ikke i den form at de brukes som prestens begrunnelse for standpunkter i konkrete saker. Egentlig burde vel presten erklære seg inhabil i slike situasjoner, men dette vil også kunne være problematisk fordi det kunne røpe et sjelesørgerforhold. Jeg har ikke kjennskap til om dette er noen særlig aktuell problemstilling for prester og hvordan de i tilfellet forholder seg. Jeg er heller ikke kjent med hvilken praksis prester følger med å legge fram opplysninger i anonymisert form. Det er meget viktig å huske i denne sammenheng at det å røpe et sjelesørgerforhold er et taushetsbrudd i seg selv.

Avslutningsvis vil jeg understreke at prestens forvaltningsmessige taushetsplikt

er knyttet til tilsettingsforhold og arbeidsoppgaver, mens den yrkesmessige inntreer automatisk ved ordinasjonen. Uansett hva presten arbeider med eller foretar seg, vil taushetsplikten gjelde for betroelser. Rollekombinasjoner eller tilsetninger skaper ikke problemer for taushetsplikten, for den består alltid. Dette må arbeids- eller oppdragsgiver legge til grunn og så vurdere om dette kan skape problemer for utførelsen av oppgavene. Arbeidsgiveren må alltid regne med at presten kan sitte med opplysninger som ikke kan brukes i arbeidet og som ikke kan bringes videre til overordnede eller kollegaer. Går arbeidet i stor grad ut på å ha fortrolige samtaler, kan det bli lite å meddele videre med mindre presten hele tiden sørger for at det foreligger samtykke til å bringe opplysningene videre.

Sivil status og kirkelig tjeneste

Av John Egil Bergem

Bispemøtet avga i sak 14/95 en uttalelse om samboerskap og kirkelig ansatte. Uttalelsen, med dens introduksjon lyder:

Sak BM 14/95 Samboerskap og kirkelig ansatte

Biskopen i Agder har i brev av 12. desember 1994 bedt om at denne saken skulle tas opp på Bispemøtet, med sikte på en prinsipputtalelse. Saken er siden ytterligere aktualisert av det rundskriv som er sendt ut om denne sak til prester, diakoner og kateketer i Hamar bispedømme.

Saken ble behandlet i arbeidsutvalget (AU 3/95), som foreslår saken ført opp på sakslisten for vårens bispemøte.

Bispemøtet hadde i 1985 en omfattende drøftelse av sakskomplekset under temaet «Ekteskap og samlivsformer». Senere, i 1988, kom saken opp igjen med bakgrunn i en utredning om samme tema ved en arbeidsgruppe oppnevnt av Bispemøtet. Bispemøtets behandling av saken i høst har tatt vedtakene fra 1985 og 1988 til etterretning, og sikter ikke på noen endring av det som der ble fremført. Til høstens bispemøte forelå et fyldig notat fra Hamar biskop. Bispemøtet finner at dette notatet inneholder verdifulle synspunkter som bør gjøres kjent for menighetene og de kirkelig ansatte.

Bispemøtet vil for sin del uttale: Ekteskapet er Guds gode ordning for samlivet mellom mann og kvinne. Men det er ikke lenger den ene dominerende samlivsform i vår kultur. Stadig flere par inngår en eller annen form for regulert eller uregulert samboerskap, med de følger dette også får for barna. Den endring i samlivsformene som har skutt fart i løpet av de siste tiår representerer et betydelig kulturskifte med til dels meget dramatiske følger, både i vårt land og i hele den vestlige kulturkrets.

Samtidig er variasjonene i samlivsmonster mellom ulike deler av landet vårt betydelige. Ikke alle strøk er like sterkt preget av den nye praksis. Men noen steder er situasjonen i dag slik at det er flere par som lever i samboerforhold enn i ekteskap. Mens mange par tidligere inngikk ekteskap når de fikk sitt første barn, ser vi i dag en økende tendens til at foreldrene forblir ugift også etter at det første barnet er født.

Det sier mye om styrken i denne utvikling at det også er kristne som velger samboerskap som ramme for sitt samliv. Det finnes også kirkelig ansatte og tillitsvalgte som lever i samboerskap, enten midlertidig eller permanent.

Det er denne siste utvikling som er det aktuelle utgangspunkt for Bispemøtets drøfting av samlivsetiske spørsmål denne gangen: Hvordan skal kirken forholde seg til ansatte og frivillige medarbeidere som velger samboerskap fremfor ekteskap, til tross for kirkens sterke understrek-

ing av ekteskapet som Guds gode gave, begrunnet i Guds ord?

Fra Bibelen kjenner vi Skaperens gode vilje: Det trofaste samlivet mellom mann og kvinne i et livslangt ekteskap. Vårt vigselstritiale tar sitt utgangspunkt i skapelsesberetningen. Det er en beretning som understreker at mennesket er skapt i Guds bilde. Når Gud skaper i sitt bilde, skaper han både mann og kvinne. Det kvinnelige og mannlige utfyller hverandre. Tanken fra skapelsesberetningen klinger igjen i ordene hos Matteus: «Derfor skal mannen forlate sin far og sin mor, og de to skal være ett» (Matt 19,4-6).

I sine drøftinger er Bispemøtet imidlertid opptatt av også å anlegge et mer allment sikte: Vi ønsker å holde fram ekteskapet som den beste samlivsform for vår tid, til tross for alle signaler om at ekteskapet er på vikende front. Dette gjør vi fordi Guds ord sier om ekteskapet at det er hellig og ukrenkelig. Men vi gjør det også fordi vi er overbevist om at ekteskapet er den samlivsform som er best egnet til å gi kjærligheten rom, i gode og i onde dager.

Denne overbevisning deler vi med mange, ikke minst unge mennesker, som bærer på en drøm om ekteskapet som det gode samliv. Likevel er det altså mange som velger en annen samlivsform. Er det fordi vi lever i en tid som er så full av brutte relasjoner med så mange bitre erfaringer? Nettopp i tidens mange samlivshavari er ligger enda en begrunnelse for oss til å tale ekteskapets sak i dag. Vi er opptatt av å holde visjonen om ekteskapet som det gode samliv levende. Og vi ønsker å gi vår varme støtte til alle som innerst inne ønsker å gifte seg.

Ethvert samlivsbrudd skaper tapere, enten det er et ekteskap eller et samboerskap som opphører. Nettopp i en slik konfliktfylt situasjon vises noe av ekteskapets styrke, fordi ekteskapet så sterkt tar sikte på å beskytte den svake part, også ved et samlivsbrudd. Ofte vil den svake part være kvinnen. Alltid vil det være barna. Til alle som er opptatt av å sikre sin elskede og sine barn også med tanke på de onde og vanskelige dagene, vil vi holde fram: Velg ekteskapet, fordi ekteskapet er den samlivsform som best beskytter den svake part!

Også samboerskapet kan gis en kontraktmes-

sig utforming som et stykke på vei sikrer partene ved et eventuelt samlivsbrudd. Men slike kontrakter gir ikke den beskyttelse som ekteskapsloven gir, og det er på langt nær alle som sikrer seg slik. Vi vil tro at det ikke minst er de mest ressursrike som er opptatt av å sikre sitt samboerskap tilfredsstillende juridisk, slik at belastningen ved et eventuelt samlivsbrudd ikke blir større enn den behøver å bli for noen av partene. Men hva med alle som flytter sammen og lever sitt samliv mer eller mindre ubeskyttet?

Det er også grunn til å peke på den eksempel-funksjon som våre liv har som ektepar og som samboerpar. Samlivet mellom mann og kvinne er ikke bare noe som angår de to, men hele samfunnet, bl.a. fordi vi gjennom den samlivsform vi selv har valgt, sier noe om hvilken samlivsform som er å foretrekke. Når vi fremholder dette i dag, gjør vi det i en tid som gledelig nok har gjenoppdaget forbildets betydning. Vår måte å ordne vårt eget samliv på, har betydning for andre mennesker, ikke minst unge mennesker, som ser hen til vårt samlivsvalg og lar seg påvirke av det. I denne sammenheng er det grunn til å stille et spørsmål også til våre myndigheter: Hva vil bli gjort for å endre de ordninger som i praksis oppfordrer folk til ikke å gifte seg? Samfunnet må være opptatt av å fremme den samlivsform som er enkel å forholde seg til for alle mennesker og som gir den svake part best mulig beskyttelse. Nettopp dette er noe av ekteskapets store fortrinn. Det må bli tydeligere enn i dag at ekteskapet er samfunnets foretrukne samlivsform.

Vi vet at det ikke finnes noen lettvinde løsninger for å snu den sterke strøm vi i dag er vitne til bort fra ekteskapet og over til ulike former for samboerskap. Men som biskoper er vi overbevist om at vi her taler for en sak som tjener mennesket i vår tid! Å løfte fram ekteskapet er å vise til Guds gode ordening. Å arbeide for ekteskapet, er å gi kjærligheten de beste livsbetaingelser. Å kjempe for ekteskapet, er å tale den svake parts sak.

Det er på denne bakgrunn Bispemøtet reiser spørsmålet om samlivsetikk for kirkelig ansatte og tillitsvalgte.

Bispemøtets anliggende har i utgangspunktet

vært å løfte fram ekteskapet som Guds gode ordning for samlivet mellom mann og kvinne for alle mennesker i vår tid. Men ut fra dette hovedperspektiv vokser det så flere konsekvenser for vår rådgivning og praksis overfor kirkens egne tilsatte og ledere. Det påhviler kirkens ansatte og ledere et særskilt ansvar for å gå foran med et godt eksempel når det gjelder måten å ordne sitt samliv på.

Vi vil oppmuntre til en ny frimodighet i kirkens etiske veiledning og undervisning, med tanke på å styrke ekteskapet som samlivsform i vår tid. Det er vårt håp at Bispemøtets uttalelse vil bidra til å skape en slik frimodighet på ekteskapets vegne.

Bispemøtet vil uttrykke den klare forventning til alle kirkens ansatte og ledere at de for egen del velger ekteskapet som ramme om sitt eget samliv. Medarbeidere i kirken må ikke med sitt liv vitne mot ekteskapet som Guds gode ordning. Det er ikke forenlig med de krav kirken stiller til sine ansatte å etablere seg i samlivsforhold utenom et ordnet ekteskap.

*

Det teologiske innholdet i uttalelsen har vært, og vil sikkert fortsatt være gjenstand for diskusjon. Dette ligger imidlertid utenfor temaet for denne artikkelen. Jeg legger uttalelsen til grunn slik den foreligger som et uttrykk for Bispemøtets syn.

Derimot vil jeg drøfte eventuelle rettslige virkninger av Bispemøtets uttalelse. En side av dette er spørsmålet om og i hvilken utstrekning uttalelsen er bindende for kirkelige organer, tjenestemenn og valgte ombud. En annen side er spørsmålet om kirkelige organer kan legge uttalelsen til grunn i sin praksis uten å komme i strid med bindende forvaltningsrettslige og arbeidsrettslige bestemmelser. Jeg skal prøve å si noe om begge disse sider, selv om problemstillingene er for komplekse og omfattende til å kunne belyses uttømmende i en kort tidsskriftartikkel.

Hvilken rettslig status har Bispemøtets uttalelse?

Det følger av kirkeordningsloven § 56¹ – som er videreført uendret i den nye kirke-loven § 26² – at Bispemøtet i hovedsak har en samordnende og rådgivende funksjon. Loven inneholder ingen uttrykkelig hjemmel for at Bispemøtet som sådant kan treffe rettslig bindende vedtak. Den enkelte biskop utøver gjennom sitt tilsynsansvar flere arbeidsgiverfunksjoner, men er neppe formelt bundet av Bispemøtet i utøvelsen av disse funksjonene. Det er også vanskelig å se at Bispemøtet har direkte instruksjonsmyndighet i forhold til andre kirkelige organer og stillinger.

Det er imidlertid ikke nødvendig å gå nærmere inn på spørsmålet om Bispemøtet kan treffe rettslig bindende vedtak. Det framgår klart av innledningen til uttalelsen om samboerskap at det her dreier seg om en ren uttalelse. Det er heller ikke for øvrig holdepunkter for at Bispemøtet har ment å treffe bindende vedtak om det teologiske spørsmålet eller om praksis i tilknytning til samboerforhold.

Dette betyr ikke at Bispemøtets uttalelse er uten enhver rettslig betydning. For å illustrere dette, kan det være nyttig å se hen til forvaltningsretten og sontringen mellom regler og retningslinjer. Regler er kort sagt normer som angir hvilke følger forskjellige fakta skal ha. Retningslinjer er derimot normer som sier noe om hvilke hensyn det kan eller skal legges vekt på i nærmere bestemte avgjørelser.³ Det er nærliggende å se Bispemøtets uttalelse som en slik retningslinje. Selv om Bispemøtet ikke har noen klart rettslig overordnet stilling, må innholdet i kirke-loven § 26 kunne tas til inntekt for at det har kompetanse til å gi retningslinjer.

Det følger både av Bispemøtets kompetanse og av uttalelsens karakter av retningslinje, at man ikke kan slutte direkte noe om hvordan et organ skal løse en konkret situasjon. Men uttalelsen vil være et moment av

vekt ved organets vurdering. På samme måte vil ikke uttalelsen være bindende for den enkelte kirkelige tjenestemann eller ombud, f.eks. slik at vedkommende er forpliktet til å frasi seg sin stilling eller verv dersom han eller hun inngår et samboerskap.

Rettslige skranker for håndheving av Bispemøtets uttalelse

Dersom vi forutsetter at kirkelige organer vil legge Bispemøtets uttalelse til grunn i konkrete saker, oppstår spørsmålet om arbeidsrettslige og forvaltningsrettslige regler er til hinder for dette.

Av de arbeidsrettslige regler står bestemmelsene i arbeidsmiljøloven⁴ sentralt. Disse bestemmelsene vil gjelde direkte for kirkelige tilsatte som ikke er embetsmenn eller statstjenestemenn. I medhold av arbeidsmiljølovens § 7 nr. 2 er det gjort unntak fra arbeidsmiljølovens §§ 57–67 for embetsmenn og statstjenestemenn. For disse gjelder imidlertid reglene i tjenestemannsloven⁵ ved siden av arbeidsmiljøloven⁶.

For øvrig vil både internasjonale konvensjoner og avtaler mellom partene i arbeidslivet kunne ha betydning.

Videre må nevnes de alminnelige forvaltningsrettslige ugyldighetsregler, som innebærer at forvaltningsvedtak kan bli ansett ugyldige dersom de bygger på usaklige eller utenforliggende hensyn.

For medlemmer av kirkelige råd og andre ombud gjelder ikke arbeidsmiljøloven og tjenestemannsloven. Derimot kan reglene om valg og om formene for de ulike rådenes virksomhet ha betydning. Den nye kirkeoven inneholder nokså knappe bestemmelser, men med delegasjonsfullmakter. Utkast til nærmere regler har vært til høring og slike regler ble vedtatt på Kirkemøtet høsten 1996.

Sivil status og tilsetning i kirkelig stilling

Utgangspunktet er at arbeidsgiveren fritt kan bestemme hvilke kvalifikasjoner som skal kreves i en stilling. Det er heller ikke slik at noen søker har krav på å bli tilsatt. Det er likevel visse skranker for hva som kan etterspørres i en utlysning og hva det kan legges vekt på ved tilsetningen.

Et av de mest praktiske eksempler er arbeidsmiljølovens § 55 A. Bestemmelsen har interesse også for det problemet vi her drøfter. Den forbyr en arbeidsgiver å kreve *«at søkerne skal gi opplysninger om hvordan de stiller seg til politiske, religiøse eller kulturelle spørsmål, eller om de er medlemmer av lønnsstakerorganisasjoner.»*

Bestemmelsen ble gitt for å hindre at folk skulle bli stengt ute fra arbeidslivet på grunn av f.eks. politiske holdninger eller medlemskap i fagforeninger. Det var gjort unntak for opplysninger som var begrunnet i stillingens karakter. Unntaksbestemmelsen førte til atskillig tolkingstvil og debatt, bl.a. om adgangen til å kreve opplysninger om livssyn ved tilsetning i kristne institusjoner.⁷ Dette førte til lovendring i to omganger, slik at unntaksbestemmelsen nå lyder: *«Disse bestemmelser gjelder ikke dersom slike opplysninger er begrunnet i stillingens karakter eller dersom det inngår i formålet for vedkommende arbeidsgivers virksomhet å fremme bestemte politiske, religiøse eller kulturelle syn og stillingen er av betydning for gjennomføringen av formålet.»*

En sentral rettsavgjørelse om § 55 A er Diakonhjemdommen, gjengitt i Norsk Rets-tidende 1986 s. 1250. Dommen gjaldt forståelsen av bestemmelsen i sin opprinnelige form, men inneholder prinsipielle vurderinger av betydning også for tolkingen av gjeldende bestemmelse.

Saken gjaldt gyldigheten av de personalpolitiske retningslinjer for Diakonhjemmets sosialhøgskole. Etter pkt. 1 i retningslinjene skulle det være en målsetting ved rekrutte-

ring av kontorsjef, lærere og fast tilsatte forskere at et kvalifisert flertall av denne gruppen skulle være bekjennende kristne. Av den grunn bestemte pkt. 2 at alle aktuelle søkere skulle spørres om sitt forhold til kristen tro, og pkt. 3 fastslo at kristen tro burde kunne telle med i en samlet vurdering ved tilsetning.

Rektor og undervisningslederen ved skolen nektet å følge retningslinjene og reiste søksmål om gyldigheten av dem. Høyesterett kom til at § 55 A ikke var til hinder for å spørre om søkerens kristne tro, selv om dette forholdet ikke var en absolutt nødvendig kvalifikasjon for den enkelte stilling, men bare var nødvendig innenfor vedkommende stillingskategori. Man fant videre at det ikke var tvil om at Diakonhjemmets sosialhøgskole hadde et formål knyttet til kristen tro. Hovedtyngdeprinsippet i retningslinjenes pkt. 1 ble ansett egnet til å ivareta skolens kristne målsetting. Dette måtte også føre til at det var adgang til å spørre søkere om deres tro slik det fulgte av pkt. 2.

Arbeidsmiljøloven § 55 A forbyr formelt bare det å kreve opplysninger, ikke at det ved tilsetning tas hensyn til opplysninger som foreligger. Spørsmålet var ikke gjenstand for behandling i Høyesterett i Diakonhjem-saken, men lagmannsretten fant at retningslinjenes pkt. 3 ikke var i strid med § 55 A. I Høyesteretts dom er det vist til at Justisdepartementets lovavdeling hadde uttalt at det ved tilsetning må kunne legges vekt på om søkeren deler det livssyn virksomheten skal fremme, og dette hadde også støtte i forarbeidene.

Ved siden av arbeidsmiljølovens § 55 A kan ILO-konvensjon nr. 111 (1959) om diskriminering i sysselsetting og yrke innebære begrensninger i adgangen til å spørre om og legge vekt på livssyn ved tilsetning. Ytterligere bindinger kan følge av tariffavtale, f.eks. hovedavtalen mellom NHO og LO.⁸

I offentlig forvaltning gjelder et alminnelig krav til saklighet. Et tilsetningsvedtak kan derfor ikke bygge på usaklige eller

utenforliggende hensyn. Hvorvidt det er saklig å spørre om og legge vekt på livssyn, avhenger imidlertid også av stillingens karakter. I kol. § 67 og nå i kirkeloven § 29 er det stilt krav om medlemskap i Den norske kirke for kirkelig tilsatte og ombud. For de stillinger som omfattes av dette, må det være klart at det også kan spørres om slikt medlemskap. Eckhoff: Forvaltningsrett, 1. utg. s. 361 antar at når loven ikke stiller konfeksjonskrav, vil det som regel være utenforliggende å legge vekt på søkerens religiøse oppfatning. Diakonhjem-dommen gir liten støtte for et slikt standpunkt. Etter mitt syn må man også for kirkelige stillinger kunne spørre om og legge vekt på søkerens holdning til den kristne tro ut over spørsmålet om medlemskap i kirken. Mye kommer imidlertid an på hvilken vekt oppfatningen har i avveiningen. Mellom to søkere som ellers står likt, kan det f.eks. være relevant å foretrekke den som på grunn av sitt uttalte livssyn antas best å kunne oppfylle stillingens formål.

De problemstillingene som er nevnt, ligger i samme gate som dem Bispemøtets uttalelse om samboerskap reiser, men er ikke helt identiske. Uttalelsen gjelder direkte verken livssyn eller kirke-medlemskap, men de tilsattes livsførsel. Man kan derfor ikke uten videre trekke slutninger f.eks. fra Diakonhjem-dommen til spørsmålet om samboerskap skal ha betydning for tilsetning.

Umiddelbart kan det synes usaklig å legge vekt på hvordan søkerne til en stilling innretter sitt privatliv og om de er gift eller ikke. Det kan i alle fall vanligvis ikke være relevant om søkeren til en prestestilling er enlig eller ikke, selv om mange sikkert ser det som en fordel både for tjenesten og menighetslivet om den nye presten har en ektefelle.

Det er likevel for enkelt å si at folks privatliv er arbeidet uvedkommende. For mange stillinger i det offentlige og det private stilles det krav til vandel. Den som skal være fast polititjenestemann må f.eks. være

«edruelig og av et uplettet rykte».⁹ Vedkommende kan faktisk heller ikke ha skjønkebevilling. For advokater stilles både krav om vandelsattest og solvens.¹⁰ For dommere er det formelt tilstrekkelig at de er solvente og ikke har gjort seg skyldige i noe så grovt at de er fradømt stemmerett.¹¹ Men i praksis er det nok en fordel å ikke ha for mange promilledommer når man søker dommerembete, og det er klart ikke usaklig om det blir lagt vekt på slike forhold.

Også forhold som ikke er straffbare kan ha betydning. Forhold utenfor tjenesten har imidlertid først og fremst betydning dersom de påvirker utførelsen av tjenesten, f.eks. den tillit som andre kan ha til utførelsen av den. Det må også utenfor kirken være et visst samsvar mellom liv og lære.

Det er helt vanlig at stillingssøkere opplyser om sin sivile status. Det er vel også helt vanlig at arbeidsgivere spør om dette i intervjuer o.l. Slike spørsmål kan være relevante i forbindelse med mulighetene for gjennomføring av arbeidet, tilrettelegging av forholdene fra arbeidsgivers side osv.

I lys av dette blir det heller ikke utenkelig at vedkommendes sivile status kan ha betydning ved tilsetning i kirkelige stillinger. Når Bispemøtet fastholder som kirkens lære at ekteskapet er den rette samlivsform, blir det problematisk å gjøre tjeneste i kirken samtidig som man praktiserer en annen samlivsform. Ekstra problematisk er det selvsagt at det dreier seg om et bevisst og varig brudd på normene og ikke et engangstilfelle.

Etter mitt syn må det være adgang til å legge vekt på om søkerne er gift eller samboere ved tilsetning i kirkelige stillinger. Ut fra forbildefunksjonen må dette i alle fall gjelde i stillinger av forkynnende og ledende karakter. Men også ellers kan det gi uheldige signaler at en i kirkens tjeneste i praksis lever i strid med det kirken skal formidle. Men forholdet vil ha mindre vekt jo mindre forkynnende og ledende stillingen er.

Som man ser, er det de samme hensyn som ligger til grunn for standpunktet her som de hensyn som begrunner forståelsen

av unntaket fra aml. § 55 A når det gjelder livssyn. Man kan for så vidt kalle det en analogislutning fra aml. § 55 A, men man kan like gjerne si at resultatet er utledet av alminnelige arbeidsrettslige prinsipper. Arbeidsgiveren må som regel kunne legge vekt på alle forhold som har betydning for utførelsen av tjenesten, og tjenestens art vil derfor ha stor betydning for hva det kan legges vekt på. Det er uholdbart når polititjenestemannen driver butiktktyverier på si samtidig som han i tjenesten etterforsker slike forhold, og det er uholdbart når presten har en kvinne på si, samtidig som han skal forkynne det 6. bud. Det vil derfor heller ikke være usaklig i forhold til de generelle forvaltningsrettslige prinsipper å legge vekt på slike forhold ved tilsetning.

Når det likevel vekker debatt om det legges vekt på samboerskap ved tilsetning, skyldes det nok først og fremst uenighet om selve det etiske standpunktet. Dette illustreres godt av at de som i det ene øyeblikk kritiserer at en samboende organist ikke får en stilling av den grunn, i neste øyeblikk kritiserer at en utuktsdømt prest får mulighet til å få en stilling. Rettslig sett er imidlertid problemstillingen parallell, i alle fall dersom utukten har skjedd utenfor tjenesten. Det dreier seg om hvorvidt brudd på kirkens etiske normer skal ha følger for muligheten til tjeneste. En annen sak er at bruddets grovhet og karakter ellers må ha betydning for vektleggingen av det. Slik jeg forstår Bispemøtets uttalelse, anser man spørsmålet om ekteskap kontra samboerskap som et forholdsvis viktig etisk spørsmål.

Sivil status og avskjed eller oppsigelse

Avskjed er et meget drastisk virkemiddel, og det skal vel mye til at et samboerskap i seg selv kan anses tilstrekkelig som begrunnelse. Det interessante er om et slikt forhold kan gi grunnlag for oppsigelse. Spørsmålet vil i praksis komme opp der en allerede til-

satt tjenestemann etablerer et samboerskap.

I utgangspunktet er hensynene de samme i forhold til oppsigelse som i forhold til tilsetning. Det er tale om å vurdere om vedkommendes livsførsel er forenlig med de krav stillingen etter sin karakter setter. Også her er det tale om et saklighetskrav, noe som f.eks. framgår av overskriften i arbeidsmiljølovens § 60: «Vern mot usaklig oppsigelse.»

Det er likevel klart at saklighetskravene er strengere ved oppsigelse enn ved tilsetning. Ved tilsetning er det tale om å etablere en avtale, og arbeidsgiveren står for så vidt fritt til å la være å tilsette i det hele tatt. Ingen har krav på å bli tilsatt, selv om man fyller de angitte kvalifikasjonskrav. Ofte er det tale om valg mellom flere kvalifiserte søkere, og da må også arbeidsgiveren ha et betydelig spillerom med hensyn til hva han vil legge vekt på.

Når arbeidsavtalen er inngått, er derimot begge parter bundet av den, og arbeidstakeren kan i utgangspunktet ikke sies opp så lenge han oppfyller minstevilkårene i tjenesten. Lovgivningen regulerer da også mer detaljert de krav som stilles til oppsigelse, både når det gjelder formkrav og realitet.

De viktigste lovbestemmelsene om kravene til oppsigelsesgrunn er arbeidsmiljølovens § 60 nr.1 og tjenestemannslovens § 10 nr. 2. Den førstnevnte bestemmelsen lyder: «Arbeidstaker kan ikke sies opp uten at det er saklig begrunnet i virksomhetens, arbeidsgiverens eller arbeidstakerens forhold.»

Tjenestemannslovens § 10 nr. 2 lyder: Tjenestemann kan videre sies opp med samme frist når vedkommende:

- a) på grunn av sykdom er varig uskikket til forsvarelig å utføre sin tjeneste.
- b) ikke lenger har de kvalifikasjoner som er nødvendige eller foreskrevet for stillingen, eller av andre grunner er varig uskikket for stillingen.»

Selv om kravene er strengere enn ved tilsetning, går dette ikke først og fremst på arten av forhold, men mer på grovheten i brud-

det. At en kirkelig tilsatt melder seg ut av Den norske kirke, er klart et brudd på vilkårene for stillingen. Men om det er tilstrekkelig for oppsigelse, kan avhenge av hvilken stilling det er tale om.

Det er videre etter praksis klart at også forhold utenfor tjenesten kan ha betydning for om vilkårene for oppsigelse eller avskjed foreligger.¹²

Spørsmålet om brudd på etiske normer som arbeidsgiveren bygger sin virksomhet på, kom opp i saken mellom Knut Løken og Kristelig Gymnasium. Oslo byrett avsa dom 21. desember 1995. Dommen er påanket og har begrenset rettskildemessig verdi, men den illustrerer mange av de hensyn som gjør seg gjeldende.

Kristelig Gymnasium hadde i sine grunnregler følgende bestemmelse i § 2: «Kristelig Gymnasium bygger sin virksomhet på den kristne tro, slik den er uttrykt i Den hellige skrift og Den norske kirkes evangelisk-lutherske bekjennelse. Skolen vil i alt sitt arbeide søke å vinne og bevare de unge for Kristus. Dette søkes bl.a. nådd ved så vidt mulig å sikre seg at hele lærerpersonalet, både i og utenfor undervisningen, går inn for å vekke og styrke kristent liv hos elevene.»

Knut Løken underviste i kroppsøving og hadde vært lærer ved KG siden 1970. I 1994 tok han selv opp med skolens ledelse at han hadde problemer i sitt ekteskap. Han ble senere separert, og det kom opp at han hadde et forhold til en annen kvinne. Det hele endte med at han ble oppsagt fra sin stilling, og han reiste søksmål om gyldigheten av oppsigelsen. Løken anførte flere grunnlag for ugyldighet, herunder om oppsigelsen hadde saklig grunn.

Rettsens flertall, fagdommeren og en av meddommerne, kom til at oppsigelsen hadde saklig grunn. Det ble vist til forutsetninger i forarbeidene til privatskoleloven om skolenes adgang til å ta vare på sitt særpreget for å virkeliggjøre deres formål. Flertallet viste også til arbeidsmiljølovens § 55 A som støtte for at KG måtte ha adgang til å virke etter sitt formål også i personalpolitikk-

ken. Videre ble det vist til lærernes forbildefunksjon uavhengig av det fag de underviser i.

Flertallet var enig med Løken i at forhold utenfor tjenesten i utgangspunktet er arbeidsgiveren uvedkommende. Men KG's formålsbestemmelse åpnet for at også forhold utenfor undervisningen kunne tillegges betydning. Skolen måtte være berettiget til å la intensjonen i grunnreglene gjelde hele lærerpersonalet.

Det ble lagt til grunn at Løken ikke hadde vært villig til å følge den forståelse av grunnreglene som ledelsen ba ham om å følge. At han selv hadde et kristent livssyn, kunne ikke innebære at det sto ham fritt som lærer på en skole som KG i enhver sammenheng å praktisere sin kristendom ut fra sine egne forutsetninger. Ved å ta ansettelse på KG med dens formålsbestemmelse, måtte han etter flertallets syn anses for å ha akseptert KG's syn på kristen livsførsel.

En meddommer dissenterte og mente bl.a. at grunnreglene ikke var klare og at de derfor ikke ga noe klart grunnlag for oppsigelse. Han anførte også at hvor arbeidsgiveren ville bygge oppsigelsen på at Løken hadde sviktet sin forbildefunksjon, måtte arbeidsgiveren selv finne seg å bli målt på tilsvarende vis. Etter mindretallets syn holdt KG i så måte ikke mål.

Jeg finner ikke grunn til å kommentere resultatet, som bygger på en helhetsvurdering av konkrete forhold ved skolen og Løkens opptreden. Men jeg kan ikke se annet enn at flertallets resonnement er godt i tråd med praksis i forhold til arbeidsmiljølovens § 55 A, herunder Diakonhjemdommen. Byrettsdommen bygger opp under det syn at den tilsattes etiske forhold er relevant i forhold til muligheten for å beholde sin tjeneste, og at klare brudd på den etikk virksomheten bygger på kan være saklig grunn til oppsigelse. Det betyr også at brudd på kirkens etiske syn i prinsippet kan være oppsigelsesgrunn fra kirkelige stillinger. Etter min mening kan dette ikke være kontroversielt, men som ved tilsetting

blir det spørsmål om bruddets grovhet og karakter ellers.

Sivil status og kirkelige ombud

I forhold til kirkelige ombud gjelder ikke tilsettingsreglene i arbeidsmiljøloven eller tjenestemannsloven. For å komme inn i menighetsrådet – og dermed også fellesrådet – må man være valgbar. Det betyr stort sett bare krav om medlemskap i kirken.¹³ Bispemøtets uttalelse vil imidlertid være retningsgivende både for forslagsstillerne og kandidatene. Det må da også være adgang for forslagsstillerne til å stille spørsmål om sivil status. For velgerne gjelder selvsagt ingen skranker i og med at valget er hemmelig.

For de råd som velges indirekte, f.eks. fellesråd og bispedømmeråd, vil valgorganet kunne ta hensyn til sivil status. De som har vervet i kraft av sin stilling, kan derimot neppe utelukkes så lenge de kan beholde stillingen til tross for at de er samboere.

Dersom et medlem av et menighetsråd i valgperioden kommer i en situasjon som ellers ville utelukke valgbarhet, vil vedkommende måtte tre ut av rådet.¹⁴ Det gjelder f.eks. dersom medlemmet flytter ut av soknet eller melder seg ut av kirken. Kirke-loven § 7 tredje ledd innebærer bl.a. at den som dømmes for et straffbart forhold, vil kunne bli utelukket fra videre tjeneste. At man passerer aldersgrensen for fritak, får derimot ikke samme virkning. Vedkommende er jo uansett valgbar dersom han eller hun er villig.

Derimot er det vanskelig å se at et brudd på etiske normer eller for den saks skyld vrangløre, kan gi adgang til å kaste noen fra et slikt verv. Verken kirke-loven eller reglene om formene for menighetsrådets virksomhet gir noen hjemmel for dette. Dersom medlemmet insisterer, må man derfor bare la vedkommende fungere ut perioden. Loven gir adgang til fritak ved

sterke velferdsgrunner, men da må vedkommende medlem selv be om det.¹⁵

Tilsvarende må gjelde for medlemmer i råd valgt indirekte, f.eks. medlemmer av fellesrådet. Så lenge de ikke kan kastes fra menighetsrådet, kan de heller ikke tvinges til å tre ut av fellesrådet.

For medlemmene i bispedømmerrådet gjelder kirkeloven § 7 tilsvarende, jf. § 23 åttende ledd. Situasjonen blir derfor den samme som for medlemmene i menighetsrådene.

Oppsummering

Mine synspunkter i det foregående kan kort oppsummeres slik:

Bispemøtets uttalelse er ikke rettslig bindende for de kirkelige organer, tilsatte eller valgte representanter, men den kan rettslig sett nærmest ses som en retningslinje.

De kirkelige organer kan i forbindelse med tilsetning spørre om og legge vekt på søkerens etiske livsførsel uten å komme i konflikt med arbeidsrettslig lovgivning eller alminnelige forvaltningsrettslige regler. Videre kan brudd på kirkens etiske syn i prinsippet være oppsigelsesgrunn fra kirkelige stillinger. Både ved tilsetning og ved oppsigelse vil bruddets grovhet og karakter ellers samt stillingens karakter ha betydning for hvilken vekt det kan legges på forholdet. Mulighetene for å legge vekt på slike forhold er likevel større ved tilsetning enn ved oppsigelse.

Slik jeg forstår Bispemøtets uttalelse, gir den uttrykk for at samboerskap er et for-

holdsvis klart brudd på kirkens etiske syn. Dette tilsier at et slikt forhold vil ha betydelig vekt ved vurdering av tilsetning og oppsigelse.

Ved valg til kirkelige organer vil det være adgang til å legge vekt på om kandidatene er samboere. Derimot vil et slikt forhold som inntre i valgperioden ikke uten videre gi grunnlag for å fjerne et medlem fra organet. For kirkelig tilsatte som har vervet i kraft av sin stilling, vil vervet avhenge av om vedkommende kan beholde sin stilling til tross for samboerskapet.

Noter:

- 1 Lov 29. april 1953 nr. 1 om Den norske kirkes ordning, heretter forkortet kol.
- 2 Lov 7. juni 1996 nr. 31 om Den norske kirke (kirkeloven)
- 3 Se nærmere om dette i Eckhoff: *Forvaltningsrett*, 5. utg. s. 119-125.
- 4 Lov 4. februar 1977 nr. 4 om arbeidervern og arbeidsmiljø m.v.
- 5 Lov 4. mars 1983 nr. 3 om statens tjenestemenn m.v. For embetsmenn gjelder for øvrig heller ikke tjenestemannsloven i sin helhet.
- 6 Se nærmere om forholdet mellom de to lovene i Friberg: *Arbeidsmiljøloven med kommentarer*, 6. utg. s. 39-40 og s. 593.
- 7 Se Friberg l.c. s. 349-350.
- 8 Se nærmere Friberg l.c. s. 351-352.
- 9 Lov 13. mars 1936 nr. 3 om politiet § 13.
- 10 Lov 13. august 1915 nr. 5 om domstolene § 218 b og § 229.
- 11 Domstolloven § 53.
- 12 *Norsk Retstidende* 1982 s. 1729 (Hoas-saken).
- 13 Se kirkeloven § 6 tredje ledd og § 4.
- 14 Kirkeloven § 7. Bestemmelsen i § 7 bygger i stor grad på kommuneloven § 15.
- 15 Kirkeloven § 7 annet ledd.

Kirkerett

Per-Otto Gullaksen

Gerhard Rau, Hans-Richard Reuter, Klaus Schlaich (Hrsg.):

Das Recht der Kirche.

Band II: Zur Geschichte des Kirchenrechts,
Gütersloh 1995, 413 s.

Band III: Zur Praxis des Kirchenrechts,
Gütersloh 1994, 743 s.

Chr. Kaiser/Gütersloher Verlagshaus.

På oppdrag av Wissenschaftlichen Kuratorium der Evangelischen Studiengemeinschaft har en kommisjon siden 1984 arbeidet med spørsmål som knytter seg til forståelsen av kirken og retten – i hovedsak med fokus på kirken som rettsstifter og rettslig størrelse. Denne rettsteologiske kommisjonen har vært bredt sammensatt av fagfolk som representerer både de tradisjonelle teologiske disipliner og jus.

Resultatet av arbeidet er nå under utgivelse som et trebinds verk. Bind III, som omhandler kirkerettens praksisside, kom høsten 1994. Bind II om kirkerettens historie ble utgitt i 1995. Serien vil senere bli komplettert med Bind I, som vil omhandle kirkerettens grunnlagsproblemer (rettskilder, rettsforståelse, kirkerettens kirkebegrep etc). De tre bind utkommer som tematiske artikkelsamlinger der den enkelte forfatter står ansvarlig for sitt bidrag.

I bind II belyses gjennom ti kronologisk ordnede artikler sentrale punkter i kirkens historie der rettsteologiske problemstillinger er blitt aktualisert og i noen grad avklart. Framstillingen strekker seg fra kirkehistori-

keren Klaus Koschorkes behandling av kanondannelsen og av de grunnleggende spørsmål som knytter seg til kirkelig autoritet og normgivning, til PT-professoren Gerhard Raus drøfting av demokratisering og byråkratisering som de sentrale begreper i siste generasjons tyske kirkereformer.

Av bidragene i dette bind påkaller særlig teologen Christoph Strohm's artikkel *Ius divinum und ius humanum* - om reformasjonens kirkerettslige implikasjoner – min interesse. Med tilslutning siterer Strohm W. Maurer: «Mesterprøven innenfor evangelisk kirkerett består i å skjelne, men ikke skille, mellom guddommelig og menneskelig rett.» Han understreker sammenhengen mellom reformasjonens nye kirkerettsforståelse og den samtidige dannelse av den moderne territorialstat. Luthers konsentrasjon om den skjulte åndelige kirke og hans grunnleggende spørsmål ved den kanoniske retts autoritet, ga grunnlag for nytolkning av *ius divinum* og begrensning av *ius humanum* i kirken.

I sin tolkning av den calviniske reformasjonens kirkerett legger Strohm stor vekt på calvinisk kriseforståelse og ordningstenkning. Det er et hovedpoeng for Strohm at Luthers og Calvins ulike forståelse av *ius humanum* og *ius divinum* skaper grunnlag for to ulike kirkemodeller, der den calviniske modell i sterkere grad betoner nødvendigheten av kirkelig orden, mens den lutherske sterkere vektlegger at menneskelig rett i kirken utelukkende har som oppgave

å gi sikkerhet for den gudommelige frelsesforkynnelse.

Noen av artiklene savner et tilstrekkelig selvstendig anlegg til å gi impulser som har aktualitetsverdi, i det minste utover den tyske kirkelige samtale. Koschorkes artikkel er et eksempel på at et tema med uant aktualitet og sprengkraft i vår postmoderne tid ikke forløses tilstrekkelig fra en tradisjonell dogmehistorisk redegjørelse til å kunne gi fornyende retthistoriske perspektiver.

I bind III er artiklene ordnet etter seks temaer: lokalmenigheten, presteembetet, kirkelig virksomhet, ledelse i kirken, kirkestat og økumeniske spørsmål. Her er behandlet en rekke spørsmål med tydelig aktualitet, også vurdert fra et nordisk perspektiv, så som Hans-Richard Reuters artikkel om kirkeasyl og statlig asylrett, professor i systematisk teologi, Ulrich Kühn og Oberkirchenrat, dr. jur. Hartmut Böttchers henholdvis teologiske og juridiske overveielser om betingelser for resepsjon av økumeniske dokumenter - og to tilsvarende korresponderende artikler der temaet livsførsel og prestatjeneste blir belyst både av teologen Paul Koller og juristen Roland Tompert.

Artiklene i begge bind er utstyrt med noter der det hovedsakelig referes til nyere tysk rettsteologisk litteratur. Verket vil således kunne fungere som veiviser inn i den forholdsvis omfattende tyske debatt på dette området de siste tretti år.

P.O.G.

Preben Espesen, Theodor Jørgensen, Jørgen Stenbæk, Lisbet Christoffersen og Hans Raun Iversen:

Det alminnelige præstedømme og det folkekirkelige demokrati,
Fredriksberg 1996, 172 s.
Forlaget ANIS.

Med denne lille boken leveres et av de vesentligste bidrag til den debatt som har vært ført i Danmark i kjølvannet av *Kirkens*

mund og mæle (København 1992). Boken fokuserer på det allmenne prestedømme, og er en samling av bidrag fra både teologer og jurister. Slik inngår også dette skriftet i den interessante samtale som for tiden foregår mellom jurister og teologer i Danmark, og som har skapt økt interesse for rettsteologiske problemstillinger.

Departementssjefen i det danske kirke ministeriet, dr. jur. Preben Espesen bygger sin framstilling på Alf Ross's begrepsapparat (*Hvorfor Demokrati?*, 1946) og anvender dette i en analyse av det folkekirkelige demokrati i Danmark. Sentralt i denne analyse står bruken av begrepene intensitet, ekstensitet og effektivitet for nærmere å beskrive omfanget av den folkelige innflytelse på beslutningsprosessene.

I sin artikkel om det alminnelige prestedømme og det folkekirkelige demokrati anlegger Theodor Jørgensen et rettsteologisk perspektiv på demokratiet i de folkekirkelige organer. Jørgensen avklarer et stykke på vei forholdet mellom det kirkelige embete og det allmenne prestedømme, men går ikke inn på forholdet mellom de ulike verdier som kan tenkes å ligge til grunn for en humanistisk basert forståelse av demokrati på den ene side og en bibelsk fundert tenkning omkring gudsfolkets representativitet på den annen side.

Det bidrag som synes å ha mest relevans i forhold til de aktuelle kirkerettsutfordringer i Norge er Lisbet Christofferens juridiske artikkel om «lægfolkets og folkekirkens lokale styrelse». Christofferens beskriver lekfolkets rettslige kompetanse på lokalplan i kirken og søker på dette grunnlag å gi en samlet beskrivelse av Den danske folkekirkens rettslige status. Selv om det vel kan stilles spørsmål ved om det kan trekkes så omfattende slutninger av et såpass begrenset perspektiv, leverer Christofferensen overbevisende argumentasjon for at (heller ikke/selv ikke) den danske folkekirken uttømmende lar seg beskrive som en del av den statlige forvaltning.

Teologene Hans Raun Iversen og Jørgen

Stenbæk skriver om henholdvis «de døbtes præstedømme som menighedspleje» og rettsteologiske aspekter som utledes av Kirkeordinansen av 1537/39.

Selv om bokens ulike bidrag står for den enkelte forfatters regning, og forfatterne nok har noe ulik kirkepolitisk plassering, etterlates likevel for den ikke-danske leser

et sterkt inntrykk av behovet for kirkelige reformer i Danmark. Ikke minst synliggjøres behovet for regionale organer som kan sikre en forsvarlig demokratisk kontroll med interesseavveininger og beslutninger, og som utgår fra kirkefolket, «samlet om ord og sakrament».

P.O.G.

NYHET FRA LUTHER FORLAG

Olav Skjevesland

SUNN TRO OG SANN ÅNDELIGHET

En innøvelse i dømmekraft

*Postmodernisme, nyreligiøsitet,
trosbevegelser,
herlighetsteologi, tidsanalyser,
trosposisjoner...*

Det er mange slags «ånder» på ferde i folk og kirke i dag. Men ikke enhver ånd er av Gud. Hva er kjennetegnet på Guds Ånd? Nådegaven til å prøve ånder er ikke av de mest omtalte. I denne boken gir forfatteren hjelp til å bedømme og prøve de mange former for åndelig påvirkning vi utsettes for.

Kr 118,-

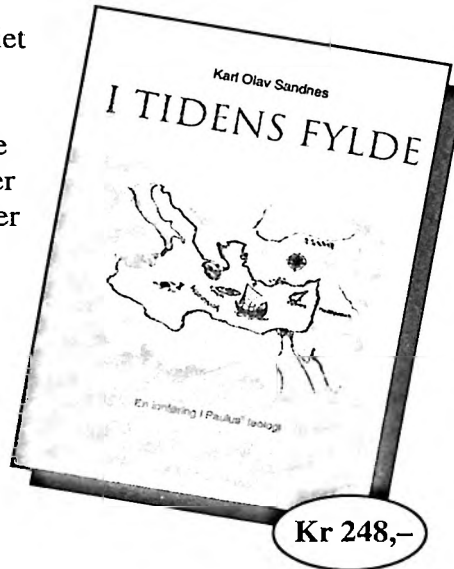
NYHET FRA LUTHER FORLAG

Karl Olav Sandnes

I TIDENS FYLDE

Endelig en ny paulinsk bibelteologi på norsk!

Det er mange år siden det sist utkom en paulinsk bibelteologi på norsk. Derfor er det spennende at det omsider foreligger en ny. Forfatteren som er professor på MF, har valgt en interessant innfallsvinkel og gir en solid innføring i apostelens teologi. For alle som ønsker å trenge inn i bibelens budskap.

I bokhandelen nå!

NYHET FRA LUTHER FORLAG

Martin Synnes
Vakthold om
DEN SKJØNNE SKATT

*Innføring i pastoralbrevene og
kommentar til første Timoteusbrev*

Pastoralbrevene er blant de mest omstridte i NT. I en grundig innledning gjennomgår Synnes de grunner som taler for og imot paulinsk forfatterskap. Selv er han overbevist om at Paulus har skrevet disse brevene.

I sin eksegesi tar han opp de mange relevante spørsmål som 1. Timoteusbrev reiser, bl.a. om kvinnelig tjeneste, om tilsynsembetet og om kirkens forhold til vranglære.

I bokhandelen nå!

C

Returadresse: Luther forlag,
Postboks 6640
St. Olavs plass
0129 Oslo

NYHET FRA LUTHER FORLAG

Magnus Malm

I LAMMETS TEGN

Forfatteren av «Vevisere» har skrevet en ny og viktig bok. Denne gang skriver han om dagens kirke, om dens svakheter, men også om veien frem om kirken skal fylle sitt kall. En bok for alle kristne som lengter etter vekkelse og åndelig fornyelse.

«En befriende visjon av Jesu Kristi kirke som levende, fremtidsrettet – med solid rotfeste i profeters, apostlers og helgeners fellesskap gjennom tidene» – Per Lønning.

